



Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 10, Sayı/Issue: 1, Mart/March 2026]

Prof. Dr. Filiz KILIÇ'a Armağan

Bir Sadeleştirme Örneği: Mevzûatü'l-ulûm Dîbâcesi

An Example of Simplification: The Preface to Mevzûatü'l-ulûm

Volkan KARAGÖZLÜ

Doç. Dr. • Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi • Fen-Edebiyat Fakültesi • Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
volkankaragozlu@nevsehir.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0001-7796-122X> | <https://ror.org/019jds967>

Atıf | Citation: Karagözlü, V. (2026). Bir Sadeleştirme Örneği: Mevzûatü'l-ulûm Dîbâcesi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 10(1), s.148-175.
<https://doi.org/10.34083/akaded.1873510>
<https://izlik.org/JA92EE83EM>

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 28.01.2026

Kabul Tarihi: 05.03.2026

Yayın Tarihi: 30.03.2026

Değerlendirme: Çift kör hakemlik

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Fon Desteği: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Kurul Belgesi: Bu makale için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulmuştur.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Telif Hakkı ve Lisans: Bu dergide yer alan makaleler [Creative Commons CC-BY-NC](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanır.

Etik Bildirim: adeddergi@gmail.com

Article Information

Article Type: Research Article

Date Recieved: 28.01.2026

Date Accepted: 05.03.2026

Date Published: 30.03.2026

Review Reports: Double-blind peer review

Conflicts of Interest: The author has declared no conflict of interest.

Funding Support: The author has declared that no financial support was received for this study.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this article.

Ethics Statement: Scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study.

Plagiarism: This article has been scanned with iThenticate software. No plagiarism was detected.

Copyright&License: Articles in this journal are published under the [Creative Commons CC-BY-NC](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) license.

Complaints: adeddergi@gmail.com

Öz

Canlı olduğu için eskiyen ve eskidiği için de anlaşılma oranı düşen dille üretilen eserler, sonraki kuşakların anlaması için, içinde bulunulan dönemin dil koşullarına göre yeniden üretilir. Sadeleştirme, lehçe içi aktarma, dil içi çeviri, yeniden yazım, öz yazım gibi adlarla ifade edilen çabaların, değişik adlandırmalarla da olsa, buluştuğu bir nokta vardır: Metnin okunduğu dönemde hedef kitle tarafından anlaşılır olması. Zaman içerisinde kültürel, sosyolojik, politik nedenlerle kültürde oluşan farklılaşmalar dilin sonraki kuşaklar için anlaşılma düzeyinde kalıcı değişiklikler meydana getirebilir. Kaynak dilde bulunan kelime/kelime grupları ve imla düzeyindeki başkalaşmalar metnin anlaşılmasını zorlaştırır. Dilin farklılaştığı her dönem ve yerde metnin okuyanlar tarafından anlaşılır olması için çeviri faaliyetlerine ihtiyaç duyulmuştur. Aynı dilin tarihî dönemlerinde anlam bakımından eskiyen, yeni kuşaklar için bir şey ifade etmeyen metinler dil içi çeviri ile yeni kuşaklara anlaşılır kılınır. Roman Jakobson'un bir dildeki göstergelerin yine aynı dildeki başka göstergelerle anlatılması olarak ele aldığı bu çeviri türünün edebiyatımızda pek çok uygulaması bulunmaktadır. Osmanlı döneminde Doğu lehçesi ile yazılmış metinlerin Batı lehçesine aktarımlarıyla başlayan süreç, Cumhuriyetin ilanından sonra alfabe değişikliği ile eski yazılı eserlerin anlaşılması hedefine evrilmiştir. Alfabe değişikliği ve aradan geçen zaman ile eski yazılı metinlerin okunması ve özellikle anlaşılması ve bunların yeni nesillere aktarılması zorlaşmıştır. Bu yüzden eski yazılı metinleri anlamak için pek çok dil içi çeviri yapılmıştır. Klasik Türk edebiyatı mensur eserlerinin bir kısmı ise, sadeleştirme adı altında günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Bu çalışmaların bazılarında metin tenkidi basamağının atlanıp doğrudan dil içi çeviriye geçildiği görülür. Bu basamağın atlanması metni ele alan kişi tarafından metnin ne kadar doğru okunduğu, günümüz Türkçesine ne denli doğru aktarıldığı, araştırmacının metne ne derece vâkıf olduğunu anlamayı zorlaştırmaktadır. Çalışmada *Mevzûatü'l-ulûm*'un müellif dîbâcesi esas alınarak, sadeleştirme incelenmiş, çalışma üzerine düşüncelerimiz aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, Mevzûatü'l-ulûm, dil içi çeviri, mensur eserler, sadeleştirme

Abstract

Works produced in a language that ages because it is alive, and whose comprehensibility declines as it ages, are reproduced according to the linguistic conditions of the current era so that subsequent generations can understand them. Efforts such as simplification, intra-dialect transfer, intra-language translation, rewriting, and paraphrasing all converge at one point, albeit under different names: the text must be understandable to the target audience in the period when it is read. Over time, cultural, sociological, and political changes in a culture can cause permanent changes in the level of comprehensibility of the language for subsequent generations. Changes in words/word groups and spelling in the source language make the text difficult to understand. Translation activities have been necessary to ensure that texts are understandable to readers in every period and place where the language has changed. Texts that have become outdated in meaning over the historical periods of the same language and no longer mean anything to new generations are made understandable to new generations through intra-lingual translation. This type of translation, which Roman Jakobson defines as the description of signs in one language using other signs in the same language, has many applications in our literature. The process that began with the translation of texts written in the Eastern dialect during the Ottoman period into the Western dialect evolved after the proclamation of the Republic into the goal of making old written works understandable through alphabet reform. With the alphabet reform and the passage of time, reading and especially understanding old written texts, penetrating the old culture, and passing them on to new generations became difficult. For this reason, many intra-linguistic translations have been made to

understand old written texts. Some of the prose works of classical Turkish literature have been translated into modern Turkish under the name of simplification. In some of these works, it is seen that the text criticism stage has been skipped and a direct intra-linguistic translation has been made. Skipping this stage makes it difficult for the person dealing with the text to understand how accurately the text has been read, how accurately it has been transferred into modern Turkish, and how well the researcher is familiar with the text. In this study, the simplification based on the author's preface to Mevzûatü'l-ulûm was examined, and our thoughts on the work were conveyed.

Keywords: *Classical Turkish literature, Mevzûatü'l-ulûm, intralingual translation, prose works, simplification*

Giriş

Zaman içerisinde canlı olan her şey değişir, gelişir ve bir müddet sonra eskir. Canlı bir varlık olarak kabul edilen dil ve dille oluşturulan yapıtlar da eskimeye mahkumdur. Tarihî dönemde oluşturulmuş bir metnin anlaşılabilirliği de bu eskimeden payını alır. Bu yüzden aynı dilde oluşturulan eserler, zaman içerisinde kültürel, sosyal ve siyasal nedenlerin de etkisiyle birkaç nesil sonra anlaşılmaz olabilir. Kültürel sürekliliği korumak ve eski metinleri anlamak için aynı dilin farklı tarihî dönemlerindeki metinler, içinde bulundukları zaman diliminin dil koşulları içinde yeniden oluşturulur. Hedef kitlenin özellikleri dikkate alınarak yapılan bu çeviri faaliyetini Roman Jakobson 1959 yılında yazdığı makalede dil içi (intralingua) çeviri olarak tanımlamıştır. Çeviriyi üç kısma ayıran yazar, bunları diller arası çeviri, dil içi çeviri ve göstergeler arası çeviri olarak ayırmıştır. Jakobson diller arası çeviriyi asıl çeviri olarak kabul etmektedir. Dil içi çeviriyi bir dil göstergesinin aynı dilin başka göstergeleriyle yeniden ifade edilmesi olarak tanımlamış ve yeniden sözcükleme (rewording) kelimesi ile karşılamıştır. Göstergeler arası çeviriyi ise dönüştürme kelimesiyle ele alan Jakobson, bu çeviride bir dil göstergesinin dilsel olmayan simgelerle ifade edilmesinden bahseder (Jakobson, 1959, s. 233). Buna göre Türkçenin tarihî dönemindeki bir metnin günümüz insanının anlayacağı bir biçimde söylenmesi ve yazılması dil içi çeviriyi oluşturmaktadır. Dil içi çeviri edebiyatımızda aktarma (lehçe içi aktarma, günümüz Türkçesine aktarma), sadeleştirme, güncelleme, uyarlama, yeniden yazım, öz çeviri gibi kelime / kelime gruplarıyla karşılaşılır. Türkçede dil içi çeviri eski zamanlardan beri uygulanmaktadır. Doğu Türkçesinden Batı Türkçesine yapılan aktarmalarla tarihî 14. yy. a kadar geriye gidecek olan dil içi çeviri faaliyetleri¹ Cumhuriyetin ilanından sonra, eski yazılı metinlerin anlaşılması için başvurulmuş bir yol olmuştur. Hatta bazı yazarlar kendi kitaplarını kendileri değiştirmişlerdir. Osmanlı döneminde Taşlıcalı Yahya Bey, dört kez yazdığı divanının son cildinde anlaşılması güç olan kelimeleri sadeleştirmiştir (Kurnaz, 1997, s. 114). Cumhuriyet ilan edilip değişen alfabe ile birlikte, yeni dil anlayışına uygun olarak Halit Ziya Uşaklıgil *Mai ve Siyah* adlı romanını kendisi günümüz Türkçesine uyarlamıştır (Berk, 2005, s. 144). Yeni Türk edebiyatı alanındaki romanların tekrar tekrar güncellenmesi yanında klasik Türk edebiyatı alanındaki eserlerin de dil içi çevirileri sadeleştirme adı altında yapılmıştır. Cumhuriyetten sonra çeşitli araştırmacıların yaptığı çalışmalarla birlikte gerek devlet kurumları gerekse özel girişimler sayesinde Türk edebiyatında eserlerin dil içi çevirilerinin yapıldığı görülmektedir. Milli Eğitim Bakanlığının beş yıllık kalkınma planı içerisinde, 1000 Temel Eser adı altında 1968-1972 yılları arasında çıkarmayı

¹ Daha geniş bilgi için Yazar, S. (2022). Osmanlı telif geleneğinde dil içi çevirinin sınırları. Yazar, S. Kaçar, M. (Ed.) *Teoriden pratiğe Türk edebiyatında dil içi çeviri*. s. 55; Yazar, S. (2011). Anadolu sahası klasik Türk edebiyatında tercüme ve şerh geleneği. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

hedeflediği projede sadeleştirilen kitaplar bulunmaktadır. Bu projede bakanlık hedeflerini şöyle açıklar:

“Eski Türk yazarlarının eserleri, yeni nesillerin anlayacağı gibi sadeleştirilerek basılacak, Batı kültürünün temel eserleri dilimize çevrilerek yayımlanacaktır. Bu suretle İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı Dönemi içinde bin ciltlik bir temel eserler kitaplığı vücuda getirilmesine çalışılacaktır.” (Atsız, 1970, s. 5)

Bu projeden ancak 66 kitap yayımlanabilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığının projesi örnek alınarak Tercüman Gazetesinin Tercüman 1001 Temel Eser, başlığı altında çeviri ve sadeleştirilmiş kitaplara yer verildiği görülmektedir. Gazete sahibi Kemal Ilıcak bu konuda şunları söylemektedir:

“Gözden ve gönülden uzak kalmış, unutulmaya yüz tutmuş (ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş, çoğunluğu daha da önem kazanmış) binlerce cilt eser, bir süre daha el atılmazsa, tarihin derinliklerinde kaybolup gideceklerdir. Çünkü, onları derleyip – toparlayacak ve günümüzün Türkçesi ile baskıya hazırlayacak değerdeki kalemler, gün geçtikçe azalmaktadır.

Bin yıllık tarihimizin içinden, süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüzde “köşe taşı” vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp, nesillere ulaştırmayı planladık.

Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız “1000 temel eser” serisi, Milli Eğitim Bakanlığınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve “Tercüman” 1001 temel eser” dizisini yayınlamaya karar verdik. “1000 temel eser” serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımızdan yardım vaadi aldık. Tercüman’ın yayın hayatındaki geniş imkanlarını 1001 temel eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gururla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlere ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor.” (Timurtaş, 1972, s. 5)

Bu projeden de sadece 159 kitap yayımlanmıştır.

Kurumsal sadeleştirme çalışmalarının yanında çeşitli araştırmacıların da kitapları günümüz Türkçesine aktardıkları görülmektedir. Bu eserlerden biri de *Mevzûatü'l-ulûm*’dur. Mümin Çevik tarafından yayımlanan yapıtın ilk baskısı 1975 yılında Üçdal Neşriyat tarafından yapılmıştır. Eser, daha sonra aynı yayınevi tarafından 2011 yılında yayımlanmıştır. Bilimsel araştırmalarda kaynak olarak bu kitabın kullanıldığı görülmektedir. Çalışmada makalenin boyutları göz önünde alınarak *Mevzûatü'l-ulûm*’un mütercim dîbâcesinin sadeleştirilmiş metni ele alınarak, görüşlerimiz dile getirilecektir.

1. Taşköprü-zâde Kemâlettin Mehmet ve Mevzûatü'l-ulûm

960’da (1530) İstanbul’da doğan Kemâlettin Efendi’nin adı bazı kaynaklarda Kemâl (İpşirli, 2011, s. 152), bazılarında ise Mehmet olarak geçer (Balcı, 2007, s. 1406). Babası *Misbahu’s-saâde ve Şakâiku’n-numânîye* adlı iki önemli eserin yazarı Ebulhayr lakabı ile bilinen İsamuddin Ahmet Efendi’dir. Kemâlettin Efendi, ilk tahsilini ailenin en meşhur üyesi olan babasından almış, daha sonra Ebussuûd Efendi’nin yardımcısı olup ondan uzun yıllar tefsir okumuştur. Hocaları arasında Şeyh Hafız Ahmet Buhârî ve Aziz Mahmut Hüdâyî de vardır. Çeşitli medreselerde müderrislik görevlerinden sonra kadılık görevlerinde bulundu. Sırasıyla Selanik, Üsküdar, Halep, Şam, Kahire, Galata kadılıklarına atandı. Zilhicce 1011’de (Mayıs 1603) İstanbul kadılığına getirildi. Cemâziyelevvel 1012’de (Ekim 1603) Anadolu kazaskerliği Safer 1021’de (Nisan 1612) Rumeli kazaskerliğine getirildi. Çeşitli vesilerle mazul edildikten sonra Safer 1030’da üçüncü sefer

Rumeli kazaskerliğine tayin edildi. Kemâlettin Efendi 21 Mayıs 1621'de II. Osman'ın Leh seferine katıldı, Karinâbâd sahrasında hastalandı, İstanbul'a dönerken 4 Şevval 1030'da² (22 Ağustos 1621) Tuna nehri kenarında İsakçı'da vefat etti. Naaşı gemiyle İstanbul'a ulaştırılıp Aşık Paşa Camii hazîresine defnedildi (İpşirli, 2011, s. 153).

Telif tercüme pek çok eserin sahibi olan Kemâlettin Efendi'nin *Mevzûatü'l-ulûm* adlı eseri, babasının tam adı *Miftâu's-saâde misbâhu'l-siyâde fî mevzûatî'l-ulûm* adlı kitabının çevirisidir. Bu eser hakkında Kâtip Çelebi:

“İlimlerin konuları hakkındadır, yazarı mevlâ Ahmed b. Mustafâdır. Taşköprüzâde diye tanınmıştır. 962 yılında ölmüştür, bu eserde yüz elli ilimden³ bahsetti ve mükemmel şekilde anlattı, daha sonra onun oğlu olan mevlâ Kemâlü'd-din Muhammed bu eseri birçok eklemelerle büyük bir cilt içinde tercüme etti ve bu tercümede ilimlerin beş yüz adedine ulaştı. Bu zat 1032 bin otuz iki yılında vefat etmiştir.” (Balcı, 2007, s. 1406)

Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan kitap, İkdâm Matbaası tarafından iki cilt hâlinde 1313 yılında İstanbul'da basılmıştır. Kitap mütercim ön sözü (s. 13) ile başlar ve ardından müellifin ön sözü (s.21) yer alır. Eser dört mukaddime (birinci mukaddime s. 27, ikinci mukaddime s. 37, üçüncü mukaddime s. 67, dördüncü mukaddime s.110) ve devha adı verilen 7 bölümden (birinci devha s. 119, ikinci devha s.138, üçüncü devha s. 312, dördüncü devha s.335, beşinci devha s. 432, altıncı devha s. 442, devha-i risâle II. c. s.259) oluşmaktadır. Kemâlettin Efendi yapıtını oluştururken ana bölümlere devha adı vermiş ve sırasıyla devha-i evvel, devha-i sâni... altıncı devhaya kadar ana bölümleri gruplandırmıştır. Bundan sonra 7. bölümün ismini devha-i risâle koymuştur. Devhanın altındaki bölümlemelere ise şube adı verilmiştir. Alt bölümler ve bunların altındakilerin bölümlemesinde şu yol takip edilmiştir. Devha→şube→asl→matlab. Matlablar da kendi içinde bölümlemek istendiğinde bahsedilen konunun adı kullanılarak sıraya konulmuştur. Matlabın konusu akd ise, bahsedilenler ukûd-i evvel, ukûd-i sâni ... biçiminde gruplandırılmıştır. Bu yapı içerisinde Kemâlettin Efendi ilk mukaddimede ilmin ve onu öğrenip öğretmenin erdemleri, üstünlüğünü anlatmıştır. Bunu yaparken de her bir erdemi ayet, hadis ve çeşitli delillerle desteklemiştir. Bu deliller arasında sahabe ve alimlerin sözleri ile daha önce inen kutsal kitaplar ve şiir parçaları da yer almaktadır. İkinci mukaddimede ilim öğrenmenin koşulları ve ödevleri ele alınmıştır. Üçüncü mukaddimede hocanın görevleri on başlık altında anlatılmıştır. Dördüncü mukaddimede ise teorik bilgi ile kalbi temizleme arasındaki ilgi anlatılmıştır. Mukaddimelerden sonra yazı ilmi ile ilimler anlatılmaya başlanmıştır. Ele alınan ilim, alt dalları ve disiplinleri ile anlatılmıştır. O ilim dalının tarihçesi aktarılıp tanımı, konusu hakkında bilgiler verilmiş ve ilim dalının ilkeleri ve faydaları açıklanmıştır. İlim dalı ile ilgili değerli kitaplar da tanıtılmıştır. Bu kitapların adları, yazarları ve yazarlarının adlarından kitapta bahsedilmiştir. Yazarların hayat hikayeleri ve kişisel özellikleri hakkında da bilgiler verilmiştir. Bütün bu bilgilerin verilmesindeki amaç ise Kemâlettin Efendi'ye göre ilimlerin kuşatılması ve öğrenilmesini kolaylaştırmasıdır (Taşköprü-zâde Kemâlettin, 1313, s.14).

² Ölüm tarihi Keşfu'z-zunûn'da 1032 olarak gösterilmektedir. bk. s. 1406.

³ Kâtip Çelebi'nin ilim sayısını 150 olarak göstermişse de *Mevzûatü'l-ulûm*'un mütercim dibâcesinde sayı 300'ü aşkın olarak gösterilmektedir. Bak. Taşköprü-zâde Kemalettin, 1313, s. 16.

2. Mevzûatü'l-ulûm'un Mütercim Dîbâcesi

Kitabın ilk bölümü olan Kemâlettin Mehmet'in ön sözü, her İslam medeniyeti bünyesinde üretilmiş kitapta olduğu gibi gelenekselleşmiş alt bölümlerden oluşmuştur. Allah'a hamt ile başlayan eserde, Allah'ın bu kâinatı, örneksiz, yoktan var etmesi; gökyüzünü yaratması, ardından yeryüzünü biçimlendirmesi ve üzerinde canlıları yaratması anlatılmıştır. Bunlar anlatılırken Kur'an'da geçen kelimelerin kullanılması dikkati çekmektedir. Yani tevhit bölümünde anlatılanlar Kur'an'daki ayetlere gönderme yapmaktadır.

İkinci olarak peygambere dua ve övgülerin yer aldığı bölüm gelmektedir. Bu bölümde peygamberin ailesi ve dostları da övülmektedir. Bundan sonra yaratılmışlar içerisinde en şerefisinin insanoğlu olduğu belirtilmiş ve insanoğlunun değerini artıranın da Allah'ı tanımak olduğu (marifetullah) olduğu söylenmiş ve ilimlerin en şerefli olduğu vurgulanmıştır. Bir ilim hakkında bilgi sahibi olmak için başka ilimlerin de bilinmesi gerektiği belirtilerek, âlimlerin, müçtehit imamların ve şeyhlerin gerek akıl gerekse gönül yoluyla ilimleri çeşitlendirdiğinden bahsedilmiştir. Bütün bunlar söylendikten sonra kitabın konusu açıklanmıştır. Buna göre kitapta ilimlerin erdemleri, konuları ve faydaları anlatılacak, her bir ilim dalında yazılan kitaplar tanıtılacak, bu kitapları yazan kişilerin isimleri söylenecek ve kişisel özellikleri aktarılacaktır.

Kemâlettin Mehmet babasının kısa bir hayat hikayesini verdikten sonra, babasının yazdığı *Miftâhu's-sâade ve Misbahu's-saade* adlı kitabın babasının ölümünden sonra oldukça yaygınlaştığını, herkesin kitaba rağbet gösterdiğini söyler. Arapça olan kitabın halkın büyük kısmı tarafından anlaşılamaması üzerine çevrilmesi gerektiği teklifine ilk başta temkinli yaklaştığını daha sonra bu işi layık olmasa da yapmaya karar verdiğini ifade eder. Dîbâcenin sonunda ise babasının yazdığı ön sözden önce niçin kendi dîbâcesini koyduğunu açıklayarak kitabın bu bölümünü bitirir (Taşköprü-zâde Kemâlettin, 1313, s.13-16). Mütercim dîbâcesi yazılırken Kur'an ayetleri, edebî sanatlar, Farsça tetabu-i izâfâtlar ve şiirler kullanılmıştır. Üç şiir parçasının bulunduğu ön sözde ilk şiir mesnevi nazım biçiminde aruzun fe'ilâtün mef'âlün fe'ilün kalıbı ile yazılmıştır. Burada şiir Kemâlettin Mehmet'in babasından bahsettikten hemen sonra düzyazı ile yazılanları desteklemek amacıyla verilmiştir. İkincisi ise yine yazarın babasının övüldüğü yerde bulunmaktadır. Aruzun fe'ilâtün mef'âlün fe'ilün vezni ile yazılan kıt'a, yazarın babasının yazdığı kitabın övgüsü hakkındadır. Son şiir parçası ise devrin padişahı I. Ahmet övgüsü hakkındadır. Aruzun fe'ilâtün mef'âlün fe'ilün vezni ile yazılan şiirin nazım biçimi mesnevidir.

Klasik dönemde oluşturulmuş kitaplar, asıl konuya geçilmeden önce, tevhit, münacaat ve naat gibi bölümler içerirler. Bu bölümlerde anlatılanlar, anlatım biçimi ile de metnin geri kalanından farklı özellikler gösterebilir. Özellikle mukaddime, dîbâce gibi adlarla oluşturulan ön sözler, yapıt hakkında bilgi vermenin yanında, anlatımlarıyla da dikkat çeken bölümlerdir. Bu bölümler şair ve yazarlar tarafından estetik kaygılarla meydana getirilirler. Şair/yazarın bilgi birikimi, devrin ilim anlayışı, inançları vs. metin hakkında bilgi verilirken kullanılırlar. O yüzden dîbâcelerde dil özellikle Farsça tetabu-i izâfâtlar, Arapça tamlamalar ve Arapça, Farsça kelimelerle doludur. Şair/yazar kendi bilgi birikimini ve ifade etme gücünü göstermeye çalışarak ön sözleri yazar. Anlatılanlar benzetme, telmih, seci, gibi ses ve söz sanatları vasıtasıyla ima ve göndermelerle doludur. Kur'an ayetleri, şiir, hadis-i şerif, kelâm-ı kibâr ile anlatılar zenginleştirilerek sunulur. Dil içi çevirisi yapılacak metinde bütün bunlara dikkat edilmeli ve kaynak metinde bulunan her dil unsurunun hedef metne doğru bir biçimde aktarılması sağlanmalıdır.

2.1. *Mevzûatü'l-ulûm*'un Sadeleştirilmesi

Mevzûatü'l-ulûm'un sadeleştirilmiş hâli, *Mevzûatü'l-ulûm* (İlimler Ansiklopedisi) Taşköprülüzade Ahmed Efendi, Sadeleştirilen Dr. Mümin Çevik, bilgilerini içeren kitap kapağıyla iki cilt hâlinde Üçdal Neşriyat tarafından 2011 yılında yayımlanmıştır. Eserin ilk baskısı 1975 yılında yapılmıştır. Sadeleştirme bahsine girmeden burada bir düzeltmenin yapılması gerekmektedir. Kitap kapağını okuyanlar yanıltıcı bilgiyle karşılaşır. Bu bilgilere göre sadeleştirme yapılan eser sanki İsamüddin Ahmet Efendi'ye ait görünmektedir; oysaki sadeleştirilen eser onun oğlu Kemâlettin Mehmet Efendi'ye aittir. Zaten Ahmet Efendi'nin eseri Arapçadır.

Çevik yapıtının ön söz bölümünde *Mevzûatü'l-ulûm*'un sadeleştirilmesi hakkında bilgi verir. Fakat bu bilgiler sadeleştirilenin nasıl yapıldığı, sadeleştirme basamaklarının nasıl olduğu hakkında değildir. Ön söz ilk sayfada (s. 5) “maddi ve manevi bütün ilimleri ihtiva eden *Mevzûatü'l-ulûm* kitabını bugünkü dile çevirdik ve adını İlimler Ansiklopedisi koyduk.” demektedir. İlerleyen sayfalarda sadeleştirmeden bir daha bahseden yazar, şunları söyler⁴:

“İşbu Kemâleddin efendinin Osmanlıca'ya çevirdiği *Mevzûat-ül Ulûm* kitabının dili, kendi asrına uygun olduğundan ve zamanımızın Türkçe'sini bilenlerin anlaması zor olacağından, mana ve üslûba dokunmayarak sadeleştirdik, bu harflerle bugünkü dile çevirdik.” (Çevik, 2011, s. 10).

Görüldüğü üzere burada da sadeleştirilenin nasıl yapıldığı hangi kurallara uyulduğu, dil içi çeviride hangi yolların benimsendiği açıklanmamıştır. Son olarak ön söz sayfa 17'de sadeleştirmeden bahsedilmiştir:

“Arz olunacak bir husus vardır ki: Bu kitap ilmî bir kitaptır. İçinde ilmî ıstılâhlar vardır. Özellikle çok sayıda ilimden bahsettiği için, ıstılâhların sayısı da o kadar çoktur. Bazı ıstılâhları Türkçe'ye çeviremeden olduğu gibi yazdık. Hatta bazı kelimeleri bile. Çünkü bu dini deyimlerin Türkçe tam karşılığı, hele tek kelime ile olmuyor. Her ıstılâh ve böyle kelimeler için dip notu da koymadık. Okuyucular dikkatle okurlarsa, anlamayacakları bir ifade bulamayacaklar kanısındayız. Bazı şiirleri aslı üzere bırakıp, sadeleştirmedik. Çoğunu vezin ve mana bozulmayacak kadar sadeleştirdik.” (Çevik, 2011, s. 17-18).

Sadeleştirilenin nasıl yapıldığından çok sadeleştirmede neler yapıldığının anlatıldığı bölümden günümüz Türkçesine metnin nasıl aktarıldığı ile ilgili bilgilere ulaşamıyoruz. Bu yüzden yapılan sadeleştirme hakkında bir fikir vermesi bakımından *Mevzûatü'l-ulûm*'un giriş bölümü olan mütercim dîbâcesinden iki cümle örnek alınarak, incelenecektir.

2.2. Mütercim Dîbâcesinin Sadeleştirilmesi Hakkında

Çevik ön söz kısmında kitabın yazarının ve onu çevirenin hayat hikayelerini verdikten sonra (s. 6-11) *Mevzûatü'l-ulûm*'un matbu nüshasının başında yer alan İkdâm gazetesi ve Ahmet Midhat Efendi'nin yazışmalarını kaydeder (s.11-18). Bundan sonra “Mütercim Önsözü” başlığıyla (s.19) sadeleştirmeye başlar. Alıntılanan bölümün transkripsiyonu ve yazar tarafından yapılan sadeleştirme şu şekildedir:

Dîbâce-i zîbâce-i kitâb ve ser-nâme-i her faşl ü bâb hâmd ü şenâ-yı cenâb-ı rabbü'l-erbâbdur ki ‘âlemi ebda’-i nizâm üzere ibdâ’ u icâd ve aña arzı mihâd ve cibâli evtâd idüp üstinde

⁴ Yazarın cümleleri yazıldığı gibi alınmıştır.

sakf-ı maḥfûz-ı semâvât u eflâki bî-sûtûn u ‘imâd ilâ yevmi’t-ten’ âd şâbite vü dâ’ire ve her birine ta’yîn-i merkez u muḥîṭ u dâ’ire idüp envâ’-ı nücûm-ı zâhire ile ki leyâlîde mişâl-i ‘uyûn-ı sâhiredür, anları tezyîn ve her birine bir menzil ü mesîr ta’yîn eylemişdür (Taşköprî-zâde Kemâlettin, 1313, s. 13).

Yazar ise bunu:

Kitaba başlarken, âlemi nizam üzere yaratıp, arzı yayan, dağları direk gibi yapıp üzerinde, yine direksiz ve sütunsuz gökleri çatı yapan, kıyamete kadar her birine merkez tayin edip kendi dairesinde döndüren ve diğerlerinin yoluna sapmayan süslü yıldızları yaratan, âlemlerin Rabbine hamd ü senâ olsun! (Çevik, 2011, s. 20).

biçiminde sadeleştirmiştir, bu sadeleştirmede bazı noktalarda hatalar vardır:

- 1) “Dîbâce-i zîbâce-i kitâb ve ser-nâme-i her faşl ü bâb ḥamd ü şenâ-yı cenâb-ı rabbü’l-erbâbdur ki”, Farsça ki’li yan cümle, “kitaba başlarken” olarak aktarılmıştır. Oysa burada yazar kitabına atıfta bulunarak onun değerini artırmak maksadıyla kitabın başlığı ve alt bölümlerinin Allah için bir övgü ve yüceltme vesilesi olduğunu bildiriyor bu cümleye önerimiz şu şekildedir.⁵: “Kitabın güzel ön sözü ve her bölümün başlığı, tüm efendilerin efendisi olan Allah’a övgü ve onu yüceltmedir.”
- 2) “âlemi ebda’-i nizâm üzere ibdâ’ u îcâd ve aña arzı mihâd ve cibâli evtâd idüp” yan cümlesinde ebda-i nizâm tamlamasındaki ebda kelimesi atlanmıştır. Ayrıca ibdâ’ u îcâd tamlamasında îcâd kelimesi de çeviride yer almamaktadır. Böylece alıntılanan kısım, “âlemi nizam üzere yaratıp” biçiminde çevrilmiştir. Dil içi çeviriden maksat anlaşılabilirliği sağlamak olmalıdır. Kaynak metindeki anlam birimlerinin tamamı anlamını kaybetmeyecek biçimde hedef metne aktarılmalıdır. Böylelikle aktarmada anlam kaybı en aza inmiş olacaktır. Alıntılanan bölümün günümüz Türkçesine aktarımı için önerimiz: “Allah âlemi en güzel düzen içerisinde yoktan, örneksiz yaratmış” şeklindedir.
- 3) “aña arzı mihâd ve cibâli evtâd idüp”, kısmında ana kelimesi çeviride atlanmıştır. Burada anlatılmak istenen alem yaratıldıktan sonra ona, yeryüzünü bir yaygı ve dağları kazık yapmaktır. Yani yeryüzü ve dağlar alem ile ilişkilendirilmiştir. Ona sözcüğünün kullanılmamasında, âlemi yarattıktan sonra, onunla ilgisi olmayacak biçimde yeryüzünü ve dağları ayrı ayrı yarattı, anlamı ortaya çıkıyor. Yazar, alıntılanan yeri “arzı yayan dağları direk yapıp” olarak çevirmiş. Görüldüğü üzere mihâd kelimesi arzı yayan olarak hareket bildiren bir kelime ile aktarılmış. Kur’an’dan iktibas edilen alıntıda (Nebe 78/6) mihad kelimesi beşik, döşek anlamlarında kullanılmıştır (www.açikkuran.com). Kelime sözlüklerde de isim olarak geçmektedir. Kur’an’da diğer ayetlerde yatak, döşek anlamlarında kullanılan kelime (Âl-i İmrân/12,197, Nebe/6, Araf/41, Bakara/206...) hep isim olarak geçmektedir. Kelimede fiil anlamı bulunmamaktadır. Bu yüzden alıntılanan bölümün çevirisi “ona yeryüzünü döşek, dağları da kazık yapmış” şeklinde olmalıdır.
- 4) “üstinde sakf-ı maḥfûz-ı semâvât u eflâki bî-sûtûn u ‘imâd ilâ yevmi’t-ten’ âd şâbite vü dâ’ire ... idüp” bölümü ise “üzerinde, yine direksiz ve sütunsuz gökleri çatı yapan, kıyamete kadar her birine merkez tayin edip kendi dairesinde döndüren” olarak çevrilmiştir. Bu çeviride birkaç yönden yanlışlık bulunmaktadır. Kur’an ayetlerine gönderme yapan

⁵ Dîbâcenin dil içi çevirisi Ek bölümünde verilmiştir.

cümlede “üstinde” kelimesi yeryüzünü kastetmektedir. Allah yeryüzünün üzerinde sütünsuz ve direksiz olarak göklerin korunmuş çatısını kıyamet gününe kadar döndürüp durduruyor. Metinde görüldüğü üzere “yine” kelimesi yok, metinde bulunmayan ve metne anlamca katkısı olmayan bir kelime fazladan kullanılmış. İkinci yanlışlık ise hareket bildiren kelimenin “çatı” sözcüğü ile ilişkilendirilmesidir. Burada yan cümle idüp kelimesi ile kurulmuştur. Bu kelime ise sâbite vü dâire kelimeleri ile ilişkilidir. Yani sabite idüp, dâire idüp sözcükleri yan cümlelerin hareket unsurunu, yüklemine oluşturmaktadır. Ancak yazar tarafından sakf (çatı) kelimesi ile birlikte yüklem olarak kullanılmıştır. Sakf kelimesinin sıfatı da yok sayılmıştır. Enbiya 21/32’den⁶ alıntılanan yerde göklerin korunmuş tavanından bahseder. Farsça tamlamada bulunan, göklerin korunmuş çatısı/tavanı anlamı sadeleştirmede yoktur.

Bî-sütûn u imâd, tamlamasının anlamı Rad 13/2’de⁷ geçmektedir. Ancak cümlede direksiz ve sütünsuz gökleri çatı yapan anlamı yoktur. Metinde Allah’ın yeryüzünün üstüne göklerin korunmuş tavanını yaratıp kıyamet gününe kadar gökleri sabit ve hareketli kıldığı anlamı vardır. Yazarın söylediği gibi kıyamete kadar her birine merkez tayin etme anlamı, yoktur. Buradaki çeviri hatası cümlelerin yüklemine yanlış söz gruplarına bağlamaktan kaynaklanmaktadır. Alıntılanan bölümün dil içi çevirisi “üstüne de göklerin korunmuş tavanını, sütünsuz ve direksiz kıyamet gününe kadar sabit ve hareketli kılmış”tır.

- 5) “ve her birine ta‘yîn-i merkez u muhîr u dâ‘ire idüp envâ‘-ı nücûm-ı zâhire ile ki leyâlîde mişâl-i ‘uyûn-ı sâhiredür, onları tezyîn ve her birine bir menzil ü mesîr ta‘yîn eylemişdür” cümlelerin başındaki her birine belgisiz zamiri eflâk ile ilişkilidir. Göklerin her birine demektir. Çevik, bu bölümü “kıyamete kadar her birine merkez tayin edip, kendi dairesinde döndüren ve diğerlerinin yoluna sapmayan süslü yıldızları yaratan” biçiminde sadeleştirmiştir. Bir önceki maddede anlatıldığı gibi kıyamete kadar yapılan iş göklere merkez belirlemek değildir. İkinci olarak araştırmacı, Allah’ın gökleri kendi dairesinde döndürdüğünü iddia ediyor. Oysa orijinal metinden anlaşılan Allah’ın göklerin her birine merkez, çevre ve daire belirleyip onları parlak yıldızlar ile süslemesidir. Metinde ki ile ara cümle kurulan yerde nücûm-ı zâhire’ye gönderme yapılıyor. Yani parlak yıldızların özellikleri anlatılıyor. Bu kısım sadeleştirmeye alınmamıştır. Bunun yerine metinde olmayan “diğerlerinin yoluna sapmayan süslü yıldızlar” ifadesi kullanılmıştır. Orijinal metinde diğerlerinin yoluna sapmak, süslü yıldızlar ve yaratmak kelimelerinin hiçbiri kullanılmamıştır. Bu bölümün de günümüz Türkçesine aktarımı için önerimiz: “göklerin her birine bir merkez, sınır ve daire belirleyip gecelerde uyanık gözler gibi görünen çeşitli yıldızlarla onları süslemiş ve onlara bir konak ve yol tayin etmiştir.” biçimindedir.

Yapılan açıklamalar sadeleştirme hakkında yeter derecede fikir verecek düzeydedir. Mütercim dîbâcesinin sadeleştirmesinde araştırmacının bazı yerleri atladığı, kelimelere yanlış anlam verdiği, yanlış sözcük kullandığı, sadeleştirme yaparken bazı yerleri kısalttığı gözlenmektedir.

⁶ Ve ceelna’s-semâe sakfan mahfûzan, Gökleri de korunmuş tavan yaptık (kuran.diyanet.gov.tr).

⁷ Allahu’l-lezi refe’a’s-semâvâti bi-gayri ‘amedin, Gökleri görebileceğiniz bir direk olmaksızın yükselten (kuran.diyanet.gov.tr).

Yazının bundan sonraki bölümünde *Mevzûatü'l-ulûm* dîbâcesinin sadeleştirilmesinde yapılan hataları başlıklar hâlinde toplayıp önerilerimizi sıralayacağız.

2.3. Sadeleştirmede Yapılan Hatalar

Mevzûatü'l-ulûm'un sadeleştirilmiş metninde yapılan hatalar izlenebilecek ölçüdedir. Bu hataları aslını koruma, aslını uyarlama, yanlış kelime kullanımı, kelime eksiltme, fazla kelime kullanımı, şiirlerle ilgili yanlışlıklar, herhangi bir sebeple atlanan yerler başlıkları altında inceleyebiliriz.

2.3.1. Aslını Koruma

Kaynak metinden alınan kelime ve söz gruplarının değişiklik yapılmadan hedef metne yansıtılmasıdır. Sadeleştirmede sıkça rastlanan yanlışlıklardan bir tanesidir. Araştırmacı orijinal metne sadık kalma adına günümüz Türkçesinde kullanım sıklığı düşük olan pek çok kelimeyi sadeleştirilmiş metne almıştır. Eserin 1975 yılında yapılan ilk baskısında kullanılan dilde bu tür kelimelerin anlaşmayı tam olarak sağladığı kabul edilebilir. Fakat 2011 yılında tekrar baskısı yapılan kitapta bu kelimelerin de gözden geçirilmesi gerekirdi. Dil içi çeviri eski metinleri anlama zorlaştığı ve değişen kültür ortamına bağlı olarak kaynak metindeki kelimelere dilin o günkü konuşanlarının yabancılaştığı zaman yapılır. Böylelikle eskiyen ve anlaşılmayan metinlerin zaman içerisinde tekrar tekrar dil içi çevirilerinin yapılması gerekir. Burada amaç tarihî dönemde yazılmış metni, hedef kitlenin kendi dil şartlarına göre anlaması ve anlamlandırmasıdır. Sadeleştirme yapıldığı iddia edilen metinde, o dili konuşanların unuttuğu, artık konuşulan dilde kullanılmayan veya kullanım sıklığı düşük kelimelerin olması, hedef kitlede anlaşılma oranını düşürecektir. Sözcüklerin aslını koruyarak metne ekleyen araştırmacı, bazı kelimelerde ise, sözcükleri alıntılanmış dilin söyleyiş özelliklerine göre yazmıştır.

“...Allahü Te’âlâ’nın ilminde mukarrer ve mukadder olan âlemin nizâmı ve insanoğlunun bekâsı müyesser olmuştur.” (Çevik, 2011, s. 19).

“... yüksek mutasavvıfların şeref ve izzetleri de zihin sahifelerinde yazılmış olur.” (2011, s. 20).

“İmdi, bu ilimlerin her birinin şerefi mevzûu ve faydasını bildirmek, her birinde telif olunan nefis kitapların isimlerini ve müelliflerini ...” (2011, s. 20).

“Zahir ilimlerde sağlam bir dayanak ve nice kerâmetleri görülmüş idi.” (2011, s. 20).

“Tamamen terk ve ihmal etmek selim tabiata muvafilek ve mutabik olmadığından ...” (2011, s. 24).

“O güzel önsöz, bu zaif tercümeyle başlangıç olmak üzere ...” (2011, s. 24).

Metinde, aslını koruma başlığı altında incelenen hataların bir çeşidi de tarihî dönemdeki dilin imla kurallarının aynen günümüz Türkçesine aktarılmasıdır. Bunlar kelimelerin Arapça söyleyişinin aynen alınması, Farsça terakib-i izâfî ve terakib-i atfî kullanımı ve Farsça ki’li cümle yapılarının kullanımı olarak metinde görülmektedir.

2.3.1.1. Farsça Terakib-i İzâfî ve Terakib-i Atfî Kullanımı

Tarihî metinlerdeki dil bilgisi kurallarının günümüz Türkçesindeki metinlere aktarımı, metni aktaran kişiye bir kolaylık sağlasa da artık kullanılmayan ve günlük dilde karşılığı olmayan kurallarla yazılan kelimeler, anlaşılma oranını oldukça düşürmektedir. Dil içi çeviri yapılmasının en önemli nedenlerinden biri kaynak dildeki anlam kapalılığını ortadan kaldırmak ve metni hedef kitlenin anlayış düzeyine getirmektir.

“Ve ol ṭavā’if-i bī-pāyān ve zümre-i cinn ü cins-i ḥayvāndan nev’-i insānı mufaẓẓal ve anı cemī’-i ‘ulūm u kemālāt ile bir nüşa-i câmi’a ve nev’-i mükemmel eyledi.” (1313, s. 13).

“Bu sayısız yaratıklarından, cin ve hayvanlardan insan nev’ini üstün ve onu her ilim ve olgunluklarla bir nüşa-i câmia ve nev’-i mükemmel eyledi.” (2011, s. 19).

Sayırsız topluluklardan, cin ve hayvan türlerinden, insanoğlunu üstün kıldı. İnsanı tüm ilim ve yetkinlikler ile kapsamlı bir örnek ve mükemmel bir tür hâline getirdi.

Aynen alınan tamlamalardan nüsha-i câmia karşılığı olarak kapsamlı örnek, nev-i mükemmel karşılığı ise önerimiz mükemmel bir tür’dür.

“Ve cevâhir-i nâ-yâb-ı şalavât ve selâm-ı bi-hisâb ol nev’ü ferd-i ekmeli ve ‘ulūm-ı ilâhiyeden hisse-i insâniyyenin bahr-i muḥîṭ u şâmili olup ...” (1313, s. 13).

“İnsan nev’inin ferd-i ekmeli, Allahü Te’âlâ’nın ilminden, insana verilenlerin engin denizi olup ...” (2011, s. 19).

Eşsiz dua incileri ve sayısız selamların, o türün en mükemmel ferdi, ilahi ilimlerden insanlığın hissesinin kuşatıcı ve engin denizi, ...

“mu’cize-i bâkiye-i Kur’ân-ı ‘azîm ve Furkân-ı Kerîm ile bünyân-ı şer’ ü millet sâbit ü râsiḥ olup biḥâr-ı âyât-ı Kur’âniyye ve me’âdin-i ehâdis-i nebeviyyeden zümre-i şahâbe-i kirâm iltikât itdikleri ğurer-i dürer-i esrâr u aḥkâm ...” (1313, s. 13-14).

“Sonsuz mucize Kur’ân-ı Azîm ve Furkan-ı Kerîm ile şariat ve millet binası sağlam oldu. Kur’ân-ı Kerîm’in âyetler denizi ve Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) hadîs-i şerîfleri madeninden Eshâb-ı kirâmın topladıkları kıymetli esrâr ve hikmet incileri ...” (2011, s. 19).

Hak ile batılı ayıran yüce Kuran’ın mucizeleri ile şariat binası ve dinin temeli yerleşip sağlamlaşmıştır. Yüce Kuran’ın ayet denizlerinden ve Peygamberin hadis madenlerinden şereflî sahabe topluluğunun seçip topladıkları sırların ve hükümlerin parlak inci taneleri...”

“Anî cenâb-ı ḥazret-i sultân-ı a’zam ve hân-ı ekrem-i eḫḫam, medâr-ı emn ü emân, faḥr-ı düdmân-ı âl-i ‘Osmân ...” (1313, s. 18).

“Yani Sultan-ı a’zam, hân-ı ekrem, medâr-ı emn ve emân, âli Osman hânedanından âdil kahraman ...” (2011, s. 23).

Yani yüce padişahımız hazretleri ve en cömert, ulu hakanımız; emniyet ve güvenin kaynağı, Osmanogulları ailesinin övüncü...”

Verilen örneklerin dışında Arapça söylenişin aynen korunduğu Allahü Te’âlâ (Yüce Allah) (s.19, 20, 22, 23, 24) ifadesi ile Farsça atıf tamlaması ile oluşturulan hamdü senâ (övgü ve yüceltme) (s.19) ifadesi metinde kullanılmıştır.

2.3.1. 2.Farsça ki’li Cümlelerin Kullanımı

Mevzûatü’l-ulûm’da Farsça yapılı ki’li cümlelerin de korunduğu görülmüştür. Klasik Türk edebiyatında dil içi çevirinin nasıl yapılması gerektiği ile ilgili görüşleri olan Cem Dilçin, Divan Şiirini Günümüzün Türkçesine Aktarma ve Diliçi Çeviri başlıklı makalesinde Gönül Alpay Tekin’in makalesine (2003, s. 253-254) atıf yaparak, üzerinde çalışılan metnin bugünkü Türkçeye çevirisinin yapılması, görüşü üzerine düşüncelerini dile getirir. (2007, s. 149) Dil içi çeviride dikkat edilmesi gereken 12 maddenin 10. maddesinde şöyle söyler:

“Manzum ya da mensur eski metinlerde Farsça cümle yapılarını anımsatan *ki’li cümlelerin* ya da benzerlerinin yoğunlukla kullanıldığı bir gerçektir. Bu türlü cümle yapılarının da Türkçe kurallı cümle yapısına dönüştürülmesine özellikle dikkat edilmelidir. Divan şiirinden yapılan açıklamalarda bu kuralın çoğu zaman uygulanmadığı ya da çelişkili ve tutarsız bir yol izlendiği sıklıkla görülmektedir.” (s. 157).

Cem Dilçin’in manzum eserler için söylediği bu kural mensur eserler için de geçerlidir.

“Ki’li cümleler, Bir temel cümle ile onu tamamlayan, anlaşılmasını sağlayan ve bildirilen yargıyı kuvvetlendiren bir ya da daha fazla yardımcı cümlelerin ‘ki’ veya ‘kim’ bağlacı ile birbirine bağlanmasıyla oluşan cümlelerdir. Bu cümlelerde yardımcı cümle tek başına bir hüküm taşısa da anlam bakımından temel cümleye bağlıdır.” (Doğan, 2020, s. 180).

Ki’li cümleler, cümlelerin anlamını taşıyan ana cümle ile onu çeşitli yönlerden tamamlayan ve ana cümle ile anlam ilişkisinde bulunan yardımcı cümleden oluşur. Türk cümle yapısına aykırı olarak ana cümle yardımcı cümleden önce gelmektedir.

“Zehî kâdir-i ber-kemâl ve mübdî’ ü muhterî’ -i bî-mişâl ki fevķ-ı semâda hâķķ-ı melâ’ike vü kürsî vü ‘arş ve arzda ıbsât-ı basî’-i hâķî ferş idüp ...” (1313, s.13).

“Öyle eşsiz bir kâdir ve yaratıcıdır ki, semânın üstünde melekler, Kürsi ve Arş yaratmıştır. Yeryüzünü yaygı gibi sermiştir.” (2011, s. 19).

O tam kudret sahibi(dir) ve eşi benzeri olmayan bir şekilde örneksiz, yoktan var edendir. Göklerin üst tarafında Arş, Kürsü ve melekleri yaratmıştır. Yeryüzünde toprak döşediğini yaymıştır.

“İntikâl-ı merhûm-ı mebrûrdan soñra kitâb-ı mezkûr miyân-ı hâķķda bir mertebe munteşir ü meşhûr oldu ki zamân-ı yesîrde ‘ulemâ tahşîline rağbet ve kitâbetinde bezl-i cehd ü meşakķat idüp ...” (1313, s.16).

“Merhumun vefatından sonra, bu kitap, halk arasında öyle bir yayıldı ve tanındı ki, kısa bir zamanda âlimler, onu tahsile koyulmuş, onu yazmak için zahmet ve zorluklara katlanmışlardır.” (2011, s. 22).

Allah rahmet etsin, o değerli kişinin ölümünden sonra, adı geçen kitap halk arasında o derece yayılıp ün kazandı. (Öyle ki) kısa zamanda âlimler onu elde etmek için büyük istek gösterdiler. Çoğaltmak için çabalayıp zorluklara katlandılar.

“Lâkin erbâb-ı fehî ü iz’ân ve aşhâb-ı ‘aķl u ‘irfâna hafî degüldür ki zer her ne deflû kâmilü’l-‘ayâr olsa şehîr ü diyârda çendân maķbûl olmaz ve bî-nâm ve sikke-i sulţânî bâzâr-ı i’tibârda sencîde olup revâc bulmaz.” (1313, s. 17-18).

“Lâkin akıl ve iz’an sahipleri bilirler ki, altın ne kadar yüksek ayarlı olsa, üstünde padişahın damgası bulunmayınca kıymet bulmaz.” (2011, s.22).

Altının ne kadar saf olsa da şehirlerde ve memleketlerde kabul görmeyeceği ve üstünde sultanın mührü olmayan, isimsiz altının itibar pazarında tartılıp sürüm bulmayacağı anlayış ve kavrayış, akıl ve irfan sahiplerine gizli değildir.

“Pes lâyıķ u vâcib olmuşdur ki işbu kavâlib-i elfâza şabb olunup mesbûķ olan zer-i hâliş-i me‘ânî olan nâm-ı sulţânî ile meskûķ ola.” (1313, s. 18).

“Öyleyse lâyıķ ve vâcib olmuştur ki, bu söz kalıplarına dökülüp meskûķ olan saf manalar altınına önce padişahın ismini damgalayalım.” (2011, s.22-23).

Öyleyse onun, bu söz kalıplarına dökülüp önceden işlenmiş anlamın saf altını olan sultanın adı ile damgalanması yerinde ve gereklidir.

Örneklerde görüldüğü gibi yardımcı unsurların öne alındığı cümleler, dil içi çevirisi yapılırken Türkçe cümle yapısına uygun olarak ana cümle sona gelecek biçimde çevrilmelidir.

2.3.2. Aslını Uyarlama

Kaynak metinde kullanılan bir kelimenin hedef metne ses ve söyleyiş bakımından bir benzerini aktararak kullanmaktır. Birbirinin yerine kullanılan kelimeler anlamca farklı olduğundan metnin derin yapısında köklü değişiklikler meydana getirebilmektedir. Tamamen farklı kelimelerin yanlışlıkla kullanılması sonucunda anlam da değişebilmektedir.

Aşağıdaki örnekte nefis kelimesi, nefes kelimesi ile karıştırılmıştır. Bu yüzden metinde karşılığı olmayan bir anlam yüklenerek sadeleştirme yapılmıştır.

“Ale'l-ḥuşûş ol üstaduñ yine merḥûm olup anlaruñ mazhar-ı feyz-i akdes olan nefs-i enfeslerinden teberrûk ve istimdâd ile taḥşîl-i isti' dâd itmîş olasın.” (1313, s. 17).

“Hele üstadınız da babanız olunca! Onların mukaddes feyizlerinin mazharı olan bereketli nefeslerinden ve özlerinden bereketlenmiş ve yardım görmüş olmakla tahsile istidadınız çoktur.” (2011, s. 22).

Özellikle hocan da baban olunca, ilahi bereketin kaynağı olan değerli kişiliklerinden bereket ve yardım dilemek ile liyakat kazanmış olmalısın.

Sadeleştirmede tahsile istidadınız çoktur, kısmı kelime fazlalığına örnektir.

“Pes lâyıḳ u vâcib olmuşdur ki işbu kavâlib-i elfâza şabb olup mesbûk olan zer-i ḥâlis-i me'ânî olan nâm-ı sulṭânî ile meskûk ola.” (1313, s. 18).

“Öyleyse lâyıḳ ve vâcib olmuştur ki, bu söz kalıplarına dökülüp meskûk olan saf manalar altınına önce padişahın ismini damgalayalım.” (2011, s. 22-23).

Öyleyse onun, bu söz kalıplarına dökülüp önceden işlenmiş anlamın saf altını olan sultanın adı ile damgalanması yerinde ve gereklidir.

Alıntılanan örnekte mesbûk kelimesi meskûk olarak kullanılmıştır. Meskûk, zaten damgalamak anlamındadır. O zaman cümlede anlam tekrarı ortaya çıkıyor. Cümlede “Damgalanmış saf manalar altınına önce padişahın ismini damgalayalım.” gibi garip bir anlam ortaya çıkıyor. Oysaki mesbûk kelimesi, kalıba dökülmüş, kalıplanmış anlamındadır. Cümle altın yapımının aşamalarını gösteriyor. Altın önce kalıba dökülecek, kalıpta şekil alacak daha sonra üzerine damgalama yapılacaktır. Fakat cümlede meskûk kelimesi kullanılınca bu yapım aşamalarının hiçbirine işaret edilemiyor. Yazar, padişahın ismini anmakla eserin daha çok değer kazanacağından söz etmektedir.

Aşağıdaki örnekte müzzekkirân kelimesi yerine ona söyleyiş bakımından benzeyen müzâkereci kelimesi kullanılmıştır. Müzzekkir kelimesi hicri VI. asırdan itibaren vaiz sûfileri ifade etmek için kullanıldığı iddia edilen bir kelimedir (Başer, 2015, s. 74). Müzâkereci ise 1. Özellikle yatılı okullarda mütâlaa saatlerinde öğrencilerin başında durup rahat çalışabilmeleri için disiplini sağlayan, gerektiğinde derslerine yardım eden kimse, belletici. 2. İlmî ve siyâsî toplantılara konuyu görüşmek üzere katılan kimse, görüşmeci. 3. eski. Kalemelerde yazıları

okuyup tashih etmekle görevli kâtip anlamlarındadır (<https://lugatim.com/s/muzakereci>). Görüldüğü üzere iki kelime arasında anlamca hiçbir yakınlık bulunmamaktadır.

“ba’ dehu âdâb-ı müderrisân u kâziyân ve vezâ’if-i meşâyih ü müzekkirân u vâ’izân hakkında vârid olan akvâl-i e’imme-i kirâm tahkîkât-ı meşâyih-i ‘izâm beyân olınup ...” (1313, s. 16).

“sonra müderrislerin yani ilim öğretenlerin, kadıların edeplerini, meşayih ve müzâkercilerin ve vaizlerin vazifelerini ve onlar hakkında söylenmiş olan din imamlarının ve meşayih-i izâmın sözlerini beyan eder.” (2011, s. 21).

Sonra müderrislerin, kadıların yöntemleri ve vaiz, müzzekkir⁸ ve şeyhlerin görevleri hakkında büyük imamların sözleri ve ulu şeyhlerin araştırmaları aktarılmıştır.

Bir kültür aktarımı olan müzekkir kelimesinin, hem kelime anlamının hem de bu anlamı karşılayan mesleğin günümüz Türkiye’sinde karşılığı bulunmamaktadır. Bu yüzden kelime aynen alınıp dipnot ile açıklama yapılmıştır.

2.3.3. Yanlış Kelime Kullanımı

Kaynak metindeki kelimenin hedef metinde tamamen başka bir kelime ile karşılanmasıdır. Bir önceki kullanım da yanlış kelime tercihidir. Fakat bu başlık altında incelenecek örneklerde ses ve söyleyiş bakımından bir yakınlık söz konusu değildir. Kaynak metinden alıntılanan kelimelerin anlamlarının tam olarak kavranamamasından kaynaklanan hata tipi de metnin derin yapısında değişiklikler meydana getirir. Bu yüzden tarihî metnin anlatmak istediğinden çok farklı anlamlar ortaya çıkar.

“âfâk u âktârında halk-ı envâ’-ı hayvân u vuhûş u tıyûr idüp ve niçesin dahı sükkân-ı ka’r-ı buhûr idüp ...” (1313, s. 13).

“her tarafında çeşit çeşit hayvanlar, canavarlar ve kuşlar yaratmıştır. Nice canlıları da denizin diplerinde yaşatıp ...” (2011, s. 19).

Dünyanın dört bir yanında çeşitli canlıları, vahşi hayvanları ve kuşları yaratmış ve bazısını da denizin derinliklerine yerleştirmiştir.

Hayvan kelimesi tarihî dönemde daha geniş bir anlamda kullanılarak canlı sözcüğünün karşılığı olmuştur. Günümüzde daha dar anlamıyla insan ve bitki dışındaki canlılara verilen ortak addır. Canavar sözcüğü de Farsça izâfet-i mahlûb yoluyla oluşturulmuştur. Can taşıyan, canlı anlamına gelmektedir. Yine günümüzde anlam daralmasına uğrayan kelimenin yerine vahşi hayvanlar denmesi daha uygundur. Sükkân kelimesi ise bir yerde oturanlar anlamındadır. O yüzden yaşatıp kelimesi uygun değildir.

Aşağıdaki alıntıda vâsık kelimesine yanlış anlam verilerek güzel diye çevrilmiştir. Oysaki vâsık kelimesinin kesin, sağlam; güvenilir, anlamları vardır. Metne uygun olan anlamı birincisidir.

“Pes recâ’-i vâsık ve ümmîd-i şâdık oldur ki bu nukre-i hâm ve kelimât-ı bî-intizâm manzûr-ı pâdişâh-ı zamân ve makbûl-i hudâvend-i cihân olmak ile ...” (1313, s. 18).

“Güzel ricamız ve sağlam ümidimiz, bu düzensiz kelimeleri zamanımızın pâdişahının beğenmesi ve Allahü T’âlâ’nın kabul eylesmesidir.” (2011, s. 23).

⁸ Özellikle hicri VI. yy.dan sonra vaiz sûfilere adlandırmak için kullanılmıştır (Başer 2015 s. 74).

Kesin istek ve samimi umudumuz, bu ham taslak ve düzensiz kelimelerin, zamanın padişahı tarafından beğenilip cihanın sultanı tarafından kabul edilerek...

Alıntılanan örnekte eba, baba; ced, dede anlamına gelmektedir. Motamot bir çeviri olarak babadan dedeye anlamı vardır. Günümüzde babadan oğula olarak kullanılan bu anlam nesilden nesle olarak aktarılmalıdır.

“Ebaen ced hānedān-ı ‘ilm u şalāhdan zühūr ve her biri fazīlet ü takvā ile meşhūr olup ...” (1313, s. 15).

“Böylece babamız, dedemiz ve onların baba ve dedeleri hep ilim ve salah hanedānından yetişmekte, her biri fazilet ve takvā ile tanınmakta idi.” (2011, s. 20).

Nesilden nesle, ilim ve iyi hāl ailesinden ortaya çıkıp her biri fazilet ve Allah korkusu ile tanınmıştır.

Hakkâ kelimesine yanlış anlam verilmiştir. Hakkâ kelimesi gerçekten sözcüğü ile karşılanabilir.

“Hakkâ ki bir kitab-ı nâfi‘dür ki menâfi‘ini beyân u ta‘dād içün bir te’lîf-i müstakîl i‘dād olınsa revâ ve medhinde her ne mertebe ittîrâ olınsa sezâdur.” (1313, s. 16).

“Allah için söylüyorum; çok faydalı bir kitaptır. Faydalarını bildirmek ve saymak için ayrı bir kitap yazılsa revâ methinde ne kadar söylene sezâdır.” (2011, s. 21).

Gerçekten de yararlı bir kitaptır yararlarını sayıp dökmek için ayrı bir eser yazılsa uygun olur. Ne kadar çok övülürse övülsün yakışır.

2.3.4. Kelime Eksiltme

Sadeleştirmede sıklıkla görülen yanlışlıklardan bir tanesidir. Özellikle terkeb-i izâfelerin ve atfilerin bir unsurunun kullanılmaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tamlamalardan atfî tamlaması günümüz Türkçesine aktarıldığında cümlede anlamın aynen tekrar etmesine neden olabilir. Fakat iki sözcük arasındaki anlam farklılıklarının hedef metinde gösterilmesi gerekmektedir.

“... ‘âlemi ebda‘-i nizām üzere ibdâ‘ u icâd ve aña arzı mihād ve cibâli evtād idüp üstinde saḳf-ı mahfûz-ı semāvāt u eflâki bî-sütûn u ‘imād ilâ yevmi‘t-ten‘âd sâbite vü dâ‘ire ve her birine ta‘yîn-i merkez u muhîṭ u dâ‘ire idüp envâ‘-ı nücûm-ı zâhire ile ki leyâlîde mişâl-i ‘uyûn-ı sâhiredür, anları tezyîn ve her birine bir menzîl ü mesîr ta‘yîn eylemişdür.” (1313, s. 13).

“... âlemi nizam üzere yaratıp, arzı yayan, dağları direk gibi yapıp üzerinde, yine direksiz ve sütunsuz gökleri çatı yapan, kıyamete kadar her birine merkez tayin edip, kendi dairesinde döndüren ve diğerlerinin yoluna sapmayan süslü yıldızları yaratan ...” (2011, s. 19)

(Allah) âlemi en güzel düzen içerisinde yoktan, örneksiz yaratmış; ona yeryüzünü döşek, dağları da kazık yapmış; üstüne de göklerin korunmuş tavanını, sütunsuz ve direksiz kıyamet gününe kadar sabit ve hareketli kılmış; göklerin her birine bir merkez, sınır ve daire belirleyip gecelerde uyanık gözler gibi görünen çeşitli yıldızlarla onları süslemiş ve onlara bir konak ve yol tayin etmiştir.

Alıntılanan örnekte pek çok yerde kelimelerin eksiltildiği görülmektedir. Kaynak metinde kullanılıp hedef metinde yer almayan kelimeler, metnin derin yapısında eksiklik meydana getireceğinden metin günümüz insanına tam olarak aktarılamayacaktır. Örnekte nizam

kelimesinin sıfatı ebdâ kelimesinin aktarılmış metne alınmamıştır. Yine çatı kelimesinin sıfatı olan mahfûz sözcüğü atlanmıştır. Bu cümlede alıntılanan yerlerde Allah'ın büyüklüğü ve gücü vurgulanmaktadır. En güzel düzen içerisinde gökleri yaratan Allah tanımı, onun sonsuz güç sahibi oluşunu ve yarattıklarını en güzel bir biçimde meydana getirmesini anlatır. En güzel düzen ifadesi ile kusursuzluk ile birlikte Allah'ın cemâl sıfatı hatırlatılır. Korunmuş tavan/çatı ise Enbiya 32'den alınmıştır. Bunların atlanması metindeki anlam inceliklerini ortadan kaldırıyor. Bu örnekler gibi sâbite ve muhit kelimeleri de metin günümüz Türkçesine aktarılırken atlanmıştır. Böylece metnin anlatmak istediğinden başka bir anlam meydana getirilmiş. Ayrıca örnekte kıyamet gününe kadar (ilâ yevmi't-tenâd) ifadesi yanlış yardımcı eyleme bağlanarak anlam tamamen farklı olarak verilmiş. Burada, göklerin korunmuş tavanını kıyamet gününe kadar döndürüp durdurma söz konusudur. Fakat Çevik, göklerin her birine merkez belirlenmesinin kıyamet gününe kadar yapıldığını söylüyor. Cümlede hareketin yani döndürme ve durdurma eylemlerinin kıyamet gününe kadar sürdürülmesi gerektiği anlamı vardır.

“Ammâ ba‘d ‘ilm-i ‘âlem-ârâ-yı aşhâb-ı efhâm ve ârâya hafî degüldür ki eşref-i mahlûkât ve efzâl-i mevcûdât miyân-ı ‘âlemiyânda nev‘-i insândur. Ve anuî fazîleti dahı ‘akl-ı idrâk ve fehm-i derrâk iledür.” (1313, s. 14).

“Mahlûkatın en şerefli ve üstünü insandır. İnsanın da üstünlüğü akıl ve idrak iledir.” (2011, s. 20).

Anlayış ve düşünce sahibi kişilerin dünyayı süsleyen ilimlerine, âlemler içinde yaratılmış en şerefli ve üstün varlığın insanoğlu olduğu gizli değildir. Onun üstünlüğü de kavrayışlı akıl ve derin anlayış iledir.

Alıntılanan örnekte metnin baş tarafının atlandığı görülmektedir. Bir sonraki maddede incelenecek olan bu durum, herhangi bir sebeple atlanan yerleri göstermektedir. Alıntıda akl-ı idrâk ve fehm-i derrâk Farsça terkiib-i vasfîlerde, sıfat unsurunun hedef metinde yer almamıştır. Önerimiz, Akl-ı idrak karşılığı olarak kavrayışlı akıl, fehm-i derrâk karşılığında ise derin anlayış'tır.

“Evvelâ mukaddimesinde fezâ'il-i 'ilm ü ta'lim ü ta'allum hakkında mübâhase vü tekellüm idüp her birini âyât-ı kerîme ve eḥâdis-i nebeviyye ve aḥbâr u âşâr-ı aḥyâr ile işbât u izhâr idüp ...” (1313, s. 16).

“Önce mukaddimesinde ilmin, ilim öğretmeninin ve ilim öğrenmenin fazilet ve üstünlüğünü anlatmakta, her birini âyet-i kerîme, hadîs-i şerif haber ve eserle ispat ve izhâr etmekte...” (2011, s. 21).

Öncelikle kitabın giriş bölümünde ilim, ilim öğrenme ve öğretmenin erdemleri üzerine tartışılıp konuşulmuş. Bunların her biri Kur'an ayetleri, peygamberin hadisleri ve sâlih kişilerin hikâyeleri ve eserleriyle kanıtlanıp gösterilmiştir.

Bir metindeki kelimeler cümle içinde bulundukları yerde diğer kelimelerle anlam ilişkisine girerek cümlelerin anlamını tamamlar. Anlam oluşturulurken sözcüğün cümle içindeki ses özellikleri ve bulunduğu yer, hangi kelimeden önce ve sonra geldiği de önemlidir. Günümüz Türkçesine aktarılırken kaynak metinde bulunan ve anlamca görevli bir kelimenin çıkarılması sözcüğün bu özellikleri ile cümleye yaptığı katkıları da ortadan kaldırır. Böylelikle metnin okuyucuya ulaştırmak istediği mesajda farklılıklar, eksiklikler ve kusurlar ortaya çıkabilir. Cümledeki mübahase vü tekellüm tamlaması sadeleştirmede, sadece bir kelime ile, anlatmak

sözcüğü ile karşılanmış. Burada yazar tarafından verilmek istenen anlam ise sadece anlatmak değil, anlatılanlar üzerinde düşünüldüğü, tartışmalar yapıldığı ve konunun vuzuha kavuşturulduğu düşüncesidir. Bu yüzden atıf tamlaması ile kullanılan ifadenin tüm öğeleri ile çevrilmesi gerekirdi. Atlanan ikinci kısımda anlam bulanıklığı daha fazladır. Ahyar kelimesinin atlanması, sanki haber ve eser gibi bilim türleri varmış zannını yaratıyor. Farsça tamlamanın tamlanan kısmının unutulması bu yanlışlığa sebep olmuştur. Sadeleştirilen kısımdaki “...hadis-i şerif, haber ve eserlerle ispat ve izhâr etmekte”, ifadesi; peygamberin hadisleri ve sâlih kişilerin hikâyeleri ve eserleriyle kanıtlanıp gösterilmiştir, biçiminde olmalıydı.

“Pes recâ’-i vâşık ve ümmîd-i şâdık oldur ki bu nukre-i hām ve kelimât-ı bî-intizām manzûr-ı pâdişâh-ı zamân ve maqbûl-i hudâvend-i cihân olmak ile miyân-ı ‘âlemiyânda daḡı revâc u i’ tibâr ve raġbet ü iştihâr bulup ...” (1313, s. 18).

“Güzel ricamız ve sağlam ümidimiz, bu düzensiz kelimeleri zamanımızın padişahının beğenmesi ve Allahü Teâlâ’nın kabul eylesmesidir. Bu itibarla insanlar arasında raġbet bulup ...” (2011, s. 23).

Kesin istek ve samimi umudumuz, bu ham taslak ve düzensiz kelimelerin, zamanın padişahı tarafından beğenilip cihanın sultanı tarafından kabul edilerek insanlar arasında da yaygınlık, değer, ilgi ve şöhrat kazanmasıdır.

Metinde geçen nukre-i ham, ham gümüş demektir. Fakat yazar burada kitabını benzetme yoluyla anlatıyor. Daha önce metinde bir kitabın değer kazanması için sultanın ona değer vermesi gerektiğinden bahsederken, altın ile ilgili benzetmelere yer verilmişti. Yazar kendi kitabının değersizliğini vurgulamak için kitabını işlenmemiş gümüşe benzetmiştir. Çeviri yapılırken buna dikkat edilmesi gerekir. Bu bölüm atlanmıştır. Önerimiz nukre-i ham tamlamasını ham taslak olarak çevirmektir. İkinci olarak Farsça atıf tamlaması biçiminde oluşturulan revâc u itibâr ve raġbet ü iştihâr kısmından üç kelime atılarak sadece raġbet kelimesinin sadeleştirilmiş metne alınmasıdır. Bu tamlamalarla ilgili önerimiz de yaygınlık, değer, ilgi ve şöhrat sözcükleridir.

2.3.5. Kelime Fazlalığı

Kaynak metinde bulunmayan ve hedef metne aktarıldığında, anlam bakımından katkı sağlamayan kelime ve söz gruplarının kullanılmasıdır.

Metnin ilk cümlesinde “yine” sözcüğünün fazladan kullanımı bu durumu örneklendirmektedir.

“âlemi ebda’-i nizâm üzere ibdâ’ u icâd ve aña arzı mihâd ve cibâli evtâd idüp üstinde saḡf-ı mahfûz-ı semâvât u eflâki bî-sûtûn u ‘imâd ...” (1313, s. 13).

“... âlemi nizam üzere yaratıp, arzı yayan, dağları direk gibi yapıp üzerinde, yine direksiz ve sütunsuz gökleri ...” (2011, s. 19).

Allah âlemi en güzel düzen içerisinde yoktan, örneksiz yaratmış; ona yeryüzünü döşek, dağları da kazık yapmış; üstüne de göklerin korunmuş tavanını, sütunsuz ve direksiz...

“her birine ta’yîn-i merkez u muḡîṭ u dâ’ire idüp envâ’-ı nücûm-ı zâhire ile ki leyâlîde mişâl-i ‘uyûn-ı sâhiredür, anları tezyîn ...” (1313, s. 13).

“kıyamete kadar her birine merkez tayin edip kendi dairesinde döndüren ve diğerlerinin yoluna sapmayan süslü yıldızları yaratan ...” (2011, s. 19).

göklerin her birine bir merkez, sınır ve daire belirleyip gecelerde uyanık gözler gibi görünen çeşitli yıldızlarla onları süslemiş

Metinle anlam bakımından hiçbir ilgisi olmayan ve metinde geçmeyen altı çizili söz grubu sadeleştirmeye alınmıştır.

“... ba’ dehu âdâb-ı müderrisân u kâzîyân ve vezâ’if-i meşâyih ü müzekkirân u vâ’ izân hakkında vârid olan akvâl-i e’imme-i kirâm tahkîkât-ı meşâyih-i ‘izâm beyân olunup ...” (1313, s. 16).

“... sonra müderrislerin, yani ilim öğretenlerin, kadıların edeplerini, meşayih ve müzâkercilerin ve vaizlerin vazifelerini ve onlar hakkında söylenmiş olan din imamlarının ve meşayih-i izâmın sözlerini beyan eder.” (2011, s. 21).

Sonra müderrislerin, kadıların yöntemleri ve vaiz, müzzekkir ve şeyhlerin görevleri hakkında büyük imamların sözleri ve ulu şeyhlerin araştırmaları aktarılmıştır.

Müderri kelimesinin anlamı altı çizili bölümle açıklanmıştır. Altı çizili bölüm orijinal metinde bulunmamaktadır. Aslında bu tür kelimeler, tarihî dönemde belli kültür çevresinde ortaya çıkan ve o kültür çevresinde anlam kazanan kelimelerdir. Kültür kelimelerinin dil içi çevrileri yapılacaksa, hedef metne aynen alınıp dipnot ile sözcük açıklanmalı idi. Müderris kelimesi kullanım sıklığı düşük olsa bile hala bilinmektedir. Oysaki cümledeki müzekkirân sözcüğü müderri kelimesi kadar bile bilinmemektedir. Araştırmacı müzekkirân sözcüğünü yanlış olarak müzâkerciler olarak çevirmiştir.

“... cümleden e’azz-ı vâsîfi ve mazhar-ı ictebâ vü ıstıfâ olan habîb ü resûl-i hudâ delîl-i râh-ı hudâ a’ nî nebiyy-i bâ-vefâ, Muhammed Muştafâ’ya işâr olunmaklık lâyıķ u sezâdur.” (1313, s. 13).

hepsinden aziz, kıymetli ictiba ve seçkin olan Allahü Teâlâ’nın habibi, sevgilisi, Resûlü, hidâyetin rehberi Muhammed Mustafa’ya sayısız salât ve selâm olsun. (2011, s. 19).

... herkesten daha yüce öven, seçilmişliğe ve arındırılmışlığa erişen, Allah’ın sevgilisi ve elçisi, vefalı peygamber Muhammed Mustafa’ya sunulması uygundur ...

Aynı anlama gelen kelimelerin kullanılması ile metinde anlam tekrarı oluşmuş.

2.3.6. Herhangi Bir Sebeple Atlanan İfadeler

Kelime eksiltme başlığı altında incelediğimiz yanlışlıklarda kaynak metinde bir söz grubu içinde yer alan sözcük veya sözcüklerin hedef metne alınmaması söz konusu idi. Burada ise söz veya söz grubunun bir kısmı veya tamamı hedef metne alınmaz. Sadeleştirilen yerlerin çeviri yazılı tenkitli metni olmadığından ancak orijinal metinle karşılaştırıldıktan sonra bu durumun farkına varılabilir.

Metnin ilk cümlesinde baştaki kısım sadeleştirilen metne alınmamıştır. Bunun yerine kitaba başlarken, ifadesi kullanılmıştır:

“Dîbâce-i zîbâce-i kitâb ve ser-nâme-i her faşl ü bâb hamd ü şenâ-yı cenâb-ı rabbü’l-erbâbdur ki” (1313, s. 13).

Kitaba başlarken, (2011, s. 19).

Kitabın güzel ön sözü ve her bölümün başlığı, tüm efendilerin efendisi olan Allah’a övgü ve onu yüceltmedir.

“Ammâ ba’ d ‘ilm-i ‘âlem-ârâ-yı aşhâb-ı efhâm ve ârâya hafî degüldür ki eşref-i maḥlûkât ve efzâl-i mevcûdât miyân-ı ‘âlemiyânda nev’-i insândur.” (1313, s. 14)

Mahlûkatın en şerefli ve üstünü insandır. (2011, s. 20)

Anlayış ve düşünce sahibi kişilerin dünyayı süsleyen ilimlerine, âlemler içinde en şerefli ve üstün varlığın insanoğlu olduğu gizli değildir.

Ki'li cümle metne alınmamıştır. Ki'li cümle burada temel cümlelerin bir ögesi durumundadır. Öge eksiltilmesi sonucunda da anlam tamamen farklılaşmış. Burada olduğu gibi daha genel anlam ifade eden cümlelerle sadeleştirme yapılmış. Cümlede âlemler içindeki en şerefli varlığın insan olduğunun anlayış sahibi kişilere gizli olmaması söz konusudur. Burada âlemler karşılaştırılarak insanoğlunun üstünlüğü vurgulanmış. Bundan başka, sıradan insanların değil kavrayış sahiplerinin bundan haberdar oldukları bildirilmiş. Cümle atlanarak alındığı için sadeleştirmede bu anlamlar bulunmamaktadır.

“anlardan mâ‘ adâ münâsebet ile niçe zevâ’id-i fevâ’id ve mevâ’id-i ‘avâ’id zıkr ü bast olunup ...” (1313, s. 17).

“... bu arada yeri gelmişken bazı faydalar eklenmiştir.” (2011, s. 22).

Bunlardan başka, konu ile ilgili pek çok faydalı ekler ve kazançlı ilim sofraları anılıp genişçe açıklanmıştır.

Cümlede *Mevzûatü'l-ulûm*'un ilimleri ele alırken bunlara ek olarak nelerden bahsettiği anlatılıyor. Yazar ilimlerin konularını, tariflerini, çeşitlerini verdikten sonra bazı yerlerde “fâide” başlığı altında ek bilgileri aktarır. Zevâid-i fevâ'id tamlaması bunu karşılamaktadır. İlmin sofraya benzetilmesi ise ondan karşılıksız pek çok kazancın elde edilmesiyle ilgilidir. Bu kısım sadeleştirmede atlanmıştır. İkinci olarak ise araştırmacının sıklıkla yaptığı hatalardan bir tanesini örneklendirmektedir. Atf tamlaması ile kurulan bir yapıyı anlamca gereksiz görüp o yapıdan sadece bir kelimenin kullanılmasıdır. Bast kelimesi cümleden çıkartıldığında anlam daralmaktadır. Kitapta, ilimlerin sadece insanlara sağladığı yararlarından bahsedilmiyor, bunun hakkında derinlemesine de bilgi veriliyor.

Metne alınmayan yerlerden bir tanesi de dua cümleleridir. Padişahın künyesi sayıldıktan sonra Arapça dua cümlesi sadeleştirmede atlanmıştır:

“‘ebedallâhu te‘ âlâ eyyâme salţanatıhi’z-zehrâ’ ve ħallede a‘ vâme devletıhi’l-garrâe ilâ intihâ’i’z-zamân ve inķıtâ’i ihtilâfi’l-meleveyn.” (1313, s. 18).

Yüce Allah onun parlak hükümdarlık günlerini ebedileştirsin; ihtişamlı devlet yıllarını, zamanın sonuna ve gece ile gündüzün birbirinden ayrılmasına kadar kalıcı kılsın.

“Eger sehv ü zillet ve ħatâ vü ħaflet sebebi ile ki her biri insâna lâzım mâhiyet mertebesindedür ki evvelü’n-nâsi evvelü’n-nâsi meşelinüñ ma‘ nâsı ol mefhûmı ifâde eder.” (1313, s. 18).

Unutkanlık, yanlışlık, dalgınlık ve gaflet sebebi ile –ki insanın kaçınılmaz sıfatlarıdır- içinde bazı hatâ ve kusur görürlerse ... (2011, s. 23).

Eğer yanlışma, hata, kusur ve dikkatsizlik sebebiyle -her biri insana doğası gereği lazımdır. “İnsanların ilki ilk unutandır.”, atasözünün anlamı bu kavramı ifade eder.

Arapça atasözü sadeleştirmeye alınmamıştır.

“Ĥakkâ ki bir ķitâb-ı cāmî ve bir te’lîf-i nâfi’ olmışdur ki bu a‘ şâr u ķurûnda böyle ħabûle maķrûn bir ķitâb manzûr-ı dîde-i erbâb-ı elbâb olmamışdur.” (1313, s. 17).

“Çok faydalı bir kitap olmuştur. Bu asır ve zamanlarda böyle kabul gören bir kitap ilim sahiplerinin nazarından geçmemiştir.” (2011, s. 22).

Gerçekten çok kapsamlı bir kitap ve yararlı bir eser olmuştur. Bu dönem ve çağlarda böylesine kabul edilen bir kitap akıl ve anlayış sahiplerince görülmemiştir.

Altı çizili söz grupları sadeleştirme metninde yer almamaktadır.

2.3.7. Metindeki Şiirlerle İlgili Hatalar

Mütercim ön sözünde üç nazım parçası yer almaktadır. Bunlardan bir tanesi kıt'a nazım biçimi ile diğerleri mesnevi ile yazılmışlardır. Şiirlerin sadeleştirilmediği görülmektedir. Araştırmacı bazı şiirleri sadeleştirip bazılarını olduğu gibi bıraktığını araştırmanın ön sözünde söylemiştir (s.18). Fakat tarihî bir metinle ilgileniyorsak buradaki her anlam birimin günümüzdeki hedef kitlenin anlayacağı bir biçime getirilmesi gerekir. Bu yüzden bu şiirlerin de dil içi çevirileri verilmeliydi. Şiirlerin sadeleştirilmiş metne alınmasında da yanlışlık bulunmaktadır. Eski yazılı biçiminde şiirler sağdan başlanarak bir satır üzerinde yazılır. Yani günümüzdeki beyit hâline getirmek için iki mısra bir arada alt alta yazılarak gösterilmez. Sadeleştirmede şiirler eski yazı yöntemine göre bir satır hâlinde yazılmıştır:

Kıt'a

“Yoktur böyle bir kitâb-ı nefîs : Ola insana halvetinde celis.” (2011, s. 21).

Hangi işlevde kullanıldığı anlaşılmayan (:) işareti iki mısra arasında konmuştur. Mısraların sonlarında da (.) işareti vardır.

Başka bir şiirde ise iki noktanın yerini (.) işareti almıştır, yine mısra sonlarında da (.) işareti vardır:

Mesnevî

“Âlem-i âlimân-ı hitte-i rûm. Efdal-ı zümre-i kibâr ve kurum.” (s. 21).

Örneklerden anlaşılacağı üzere şiirlerin yazımı ile ilgili bir tutarlılık yoktur. Bunların yanında ikinci örnekte ise iki tane okuma yanlığı vardır. Ülke anlamına gelen hitte, değil hıta sözcüğüdür. İkinci olarak Farsça atıf tamlaması kullanılması gereken yer Arapça ve bağlacı ile okunmuştur. Klavye hatası olmadığı anlaşılan bu yazımın aynı mesnevinin 2. ve 4. beyitlerinde de bulunduğu görülmektedir:

“Sâlis-i Sa'd ve fâdil-ı Cürçân. Hâris-i tuhm-i mezra-i irfân.

Fadlla gün gibi olup meşhûr. Vermiş idi cihâna ravnak ve nûr.” (s. 21).

“Şâh-i a'zam, muîn-i milletü din. Nâsır-ı şer ve mâdelet âyin.

Şâhımız şimdi adl-ü dâdile. Akıl ve tedbirle sedâd ile.” (s. 23).

Son örnekte Farsça terkeb-i atfîlerin yazımında da yanlışlıklar görülmektedir. “milletü din” olarak yazılan yer “millet ü din”; “adl-ü dâd” ile yazılan tamlama ise “adl ü dâd” biçiminde yazılmalıdır. Atıf tamlamasının yanlış yazımıyla nesir kısmında da karşılaşırız:

“...yıldızları yaratan, âlemlerin Rabbine hamdü senâ olsun!” (s. 19).

Şiirlerde bazı kelimelerin hatalı okunduğu görülmektedir. Aşağıdaki birinci mesneviden alıntılanan beyitte “mefred” olarak okunan sözcük, büyük cüsseli anlamındadır oysa mısra da anlatılmak istenen erdem sahibi insanlara örnek olan yegâne, tek anlamı vardır. Bu yüzden kelime “müfred” şeklinde okunmalıydı:

“Nâmı Taşköprüzâde Ahmed idi. Cem’-i erbâb-ı fadla mefred idi.” (s. 21).

İkinci mesnevide de “kerem” olarak okunan kelime “kerm”, asma bahçesi olarak okunmalı. Şiirin üzerine kurulduğu cennet bahçesi hayaline uygun tenasübü tamamlayan bir kelime olarak kerm; ravza, bağ, bostan kelimeleri ile ilgili. Bostan kelimesi de veznin doğru olarak okunması için bûsitân biçiminde yazılmalıdır.

“Ravza-i bârîgâhı bağ-ı İrem. Bostan-ı sarayı kerem-i kerem.” (s. 23). (Yüce huzuru İrem bağ gibidir, sarayının bahçesi cömertlik asmasıdır.)

3. Sonuç

Mevzûatü’l-ulûm’un mütercim ön sözünün sadeleştirilmiş metninde, izlenebilir hataların olduğu tespit edilmiştir. Araştırmacı kelimelerin aslını koruyarak, uyarlayarak, yanlış kelime seçimi yaparak, aktarılan metinde eksik veya fazla kelime kullanarak, kelimeleri yanlış okuyarak ve şiirlerin yazımında ve okunuşunda hatalar yaparak metni günümüz Türkçesine aktarmıştır. Hataların bir kısmı kaynak metindeki bir kelimenin günümüz Türkçesinde kullanılmamasına rağmen, hedef metne alınmasıyla oluşmuştur. Bir diğer kısmı ise kaynak metinde bir kelimenin hedef metne ses ve söyleyiş bakımından bir benzerini getirmekle ortaya çıkmıştır. Bir diğeri ise anlam farklılığı olan kelime/kelime gruplarını hedef metne almamakla meydana gelmiştir. Hedef metinde bu kadar hatanın yapılması anlaşılmalı da ortadan kaldırmıştır. Oysaki dil içi çeviriden maksat anlaşılmalı olmalıdır. *Mevzûatü’l-ulûm*’un tenkitli metnin olmaması da sadeleştirmenin yanlış yapılmasını desteklemiştir. Tenkitli metinde sadece Arap harfleri ile yazılmış bir metnin sembolleri değiştirilerek Latin alfabesine aktarılmaz. Metnin doğru kurulması, doğru okunması, doğru okunması için metnin sözlüğünün yapılması, dizininin oluşturulması anlama çabasının doğurduğu işlemlerdir. Güvenilir bir metnin oluşturulması, metni anlaşılır kılmak için girilen çalışma basamaklarından bir tanesidir. Tenkitli metin ve dil içi çeviri birbirinin tamamlayıcı parçası (mütemmim cüz)’dir. Biri olmadan diğeri eksik ve kusurlu kalacaktır. Bu yüzden tarihî dönemdeki bir metnin dil içi çevirisi yapılmadan önce mutlaka onun tenkitli metnin ortaya konması, tenkitli metin yapıldıktan sonra yapıtın günümüz Türkçesine aktarılması gereklidir. Yapıt günümüz Türkçesine aktarılırken kelimenin sadece anlamını vermek yeterli değildir. Dil içi çeviri yapılırken çeviri bilim kurallarına uygun, bilimsel yöntemlerin uygulandığı bir aktarma yöntemi kullanılmalıdır.

Kaynaklar | References

- Açık Kuran. enam suresi 78. ayet. Erişim tarihi: 6 Kasım 2025. <https://acikkuran.com/enam-suresi/78-ayet-meali>.
- Atsız, N. (1970). Aşıkpaşaoğlu tarihi. 1000 Temel Eser. Milli Eğitim Basımevi.
- Balcı, R. (2007). Keşfü'z-zunûn 4. C. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Başer, H.B. (2015). Sünni tasavvufun teşekkül sürecinde şeriat hakikat ilişkisi sorunu (hicri III ve IV. yüzyıllar). [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Berk, Ö. (2005). Diliçi çeviriler ve mai ve siyah. *Dilbilim* (14), 139-149.
- Çevik, M. (2011). Mevzûat'ül ulûm ilimler ansiklopedisi. Üçdal Neşriyat.
- Dilçin, C. (2007). Divan şiirini günümüzün türkçesine aktarma ve dil içi çeviri. İslam, A. K. ve Eker, S. (Ed.) *Dil ve Edebiyat Yazıları, Mustafa İsen'e Armağan*. (s. 149-170). Grafiker Yayınları.
- Doğan, E. (2020). Türkçe söz diziminin bir sorunu: ki'li cümleler birleşik cümle mi yoksa bağlı cümle midir?. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*. 24(2), 177-188.
- Faruk Kadri, T. (1972). Yunus emre divanı. Tercüman 1001 Temel Eser.
- İpşirli, M. (2011). Taşköprizâde kemâleddin efendi. *TDVİA*. (40), 152-154.
- Jakobson, R. (1959). On linguistic aspect of translation. Reuben Arthur Brower (Ed.) *On translation* (s. 232-239). Harvard University Press.
- Kuran-ı Kerim. enbiya suresi, s. 323. Erişim tarihi: 3 Ekim 2025. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/enbiya-suresi-21/ayet-32/kuran-yolu-meali-5>.
- Kuran-ı Kerim. ra'd suresi, s. 248. Erişim tarihi: 3 Ekim 2025. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/rad-suresi-13/ayet-1/kuran-yolu-meali-5>.
- Kurnaz, C. (1997). Türküden gazele. Akçağ Yayınları.
- Taşköprî-zâde Kemâlettin. (1313). Mevzûatü'l-ulûm. İkdâm Matbaası.
- Yazar, S. (2011). Anadolu sahası klasik Türk edebiyatında tercüme ve şerh geleneği. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Yazar, S. (2022). Osmanlı telif geleneğinde dil içi çevirinin sınırları. Yazar, S. Kaçar, M. (Ed.) *Teoriden pratiğe Türk edebiyatında dil içi çeviri*. Ketebe Yayınları.

EK

Mevzûatü'l-ulûm Dîbâcesi Dil içi Çevirisi

Kitabın güzel ön sözü ve her bölümün başlığı, tüm efendilerin efendisi olan Allah'a övgü ve onu yüceltmedir. Allah âlemi en güzel düzen içerisinde yoktan, örneksiz yaratmış; ona yeryüzünü döşek, dağları da kazık yapmış; üstüne de göklerin korunmuş tavanını, sütunsuz ve direksiz kıyamet gününe kadar sabit ve hareketli kılmış; göklerin her birine bir merkez, sınır ve daire belirleyip gecelerde uyanık gözler gibi görünen çeşitli yıldızlarla onları süslemiş ve onlara bir konak ve yol tayin etmiştir. O tam kudret sahibidir ve eşi benzeri olmayan bir şekilde örneksiz, yoktan var edendir. Göklerin üst tarafında Arş, Kürsü ve melekleri yaratmıştır. Yeryüzünde toprak döşediğini yaymıştır. Dünyanın dört bir yanında çeşitli canlıları, vahşi hayvanları ve kuşları yaratmış ve bazısını da denizin derinliklerine yerleştirmiştir. Her birine gayp hazinesinden ve şüphe götürmeyen misafirhanesinden gece gündüz nasip ve rızıkları ulaşır. Her birine hiç ummadığı yerden rızık gelip her biri isteğine ulaşır. Yapıp yaratanların en güzeli yüce Allah'tır.

Sayırsız topluluklardan, cin ve hayvan türlerinden, insanoğlunu üstün kıldı. İnsanı tüm ilim ve yetkinlikler ile kapsamlı bir örnek ve mükemmel bir tür hâline getirdi. Eşsiz dua incileri ve sayısız selamların, o türün en mükemmel ferdi, doğru yolun delili, vefalı peygamber Muhammet Mustafa'ya sunulması uygundur. O, ilahi ilimlerden insanlığın hissesinin kuşatıcı ve engin denizi, herkesten daha yüce öven, seçilmişliğe ve arındırılmışlığa erişen, Allah'ın sevgilisi ve elçisidir. Sağlam dini, diğer dinleri yürürlükten kaldırmıştır. Hak ile batılı ayıran yüce Kuran'ın kalıcı mucizeleri ile şeriat binası ve dinin temeli yerleşip sağlamlaşmıştır. Yüce Kuran'ın ayet denizlerinden ve Peygamberin hadis madenlerinden şerefli sahabe topluluğunun seçip topladıkları sırların ve hükümlerin parlak inci taneleri ve din âlimlerinin, müçtehit⁹ imamların çıkardıkları fetva cetvelleri ve hâkimlerin, kadıların kuralları o sağlam yapı (nın kurulmasına) sebep olmuştur. Onlar ile Allah'ın ilminde kesinleştirilmiş ve kararlaştırılmış olan âlemin düzeni ve insanoğlu neslinin devamı mümkün olmuştur. Hz. peygamberin ailesi ve ashabından oluşan hidayete ermiş topluluk da o dua ve selam incilerinden nasibini alsın. Çünkü onların her biri şeriat göğünün yıldızları ve sapkınlık ehlinin taşıyıcıları, olmuşlardır. Yüce Allah'ın rızası hepsinin üzerine olsun.

Anlayış ve düşünce sahibi kişilerin dünyayı süsleyen ilimlerine, âlemler içinde en şerefli ve üstün varlığın insanoğlu olduğu gizli değildir. Onun üstünlüğü de kavrayışlı akıl ve derin anlayış iledir. Bunlarla (insan) Allah'ı tanımaya (marifetullah) ulaşır ve bu tanıma ile ebedi mutluluğa kavuşur. Bu mutluluk hayvanlarda bulunmaz. Bu ilmin, ilimlerin en şerefli olduğu kesin ve bilinen bir şeydir. Bir ilme ulaşmak ve onu kavramak pek çok başka ilme bağlı olduğundan, din âlimleri topluluğu ve müçtehit imamlar, gönderilen peygamberlerin varisleri olan, ilmiyle amel eden diğer âlimler ve yetkin şeyhler, Allah hepsinden razı olsun, beden ve nefis mücadeleleri ve terbiyeleri ile nadir ve ince ilimleri ortaya çıkarmışlardır. Eski kıymetli kitapları derlemede o derece çalışıp gayret göstermişlerdir. İnsanların akılları, bu ilimleri hakkıyla kavramada eksiktir. Hepsinin sınırlarını ve sayısını belirlemede kuşatıcı değildir. İlimlerin şerefine dayanağı herkes tarafından bilinince ve hepsinin anlamı Allah'ı tanımak olunca ona vesile olan ilimlerin de şerefi sabit olur. Bu ilimleri ortaya koyma ve devam ettirme çabasını sağlayan büyük âlimler ve meşhur,

⁹ Kur'an ve sünnette bulunmayan veya açıkça belirtilmeyen bir meselede yine Kur'an ve sünnetin özüne, rûhuna uygun olarak fikir yürütmek sûretiyle şer'î hüküm koyan büyük din âlimi. [https://lugatim.com/ erişim tarihi: 21.07.2025]

itibarlı şeyhlerin şeref ve yücelikleri de zihin sayfalarında kayıtlı ve yazılıdır. Şimdi o ilimlerin her birinin şerefi ve konusunun faydası açıklanacak. Onların her birinde yazılan değerli kitaplar ve zarif eserlerin isimleri, yazarları ve yazarlarının da her birinin adları ve diğer kişisel özellikleri söylenip açıklanacak. Bunların yapılmasının ilim öğrenmeyi teşvik etmede etkisi ve yararı daha büyük ve kuşatıcıdır. Bu çok kusurlu, aciz kul fazilet topluluğunun ayağının tozu ve âlimlerin erdem harmanından başak toplayan¹⁰, Kemâlettin Muhammet bin Ahmet, Taşköprüzâde demekle meşhur), yüce Allah onu en güzel şeyle ve daha fazlasıyla muradına erdirsin, bu kişinin yüce babası olan zamanının yegânesi, eşsiz Ahmet Efendi, Taşköprüzâde adıyla dünyanın her tarafında bilinip âlimler arasında parmakla gösterilir ve üstünlük ve olgunluğu için açıklamaya gerek duyulmazdı. Nesilden nesle, ilim ve iyi hâl ailesinden ortaya çıkıp her biri fazilet ve Allah korkusu ile tanınmıştır. Özellikle adı geçen merhum, nadir ilimlerin inceliklerini bilip, hakikat ve tarikat ehlinin manevi tavırlarını tanıyan arif bir kişi idi. Dinî ilimlerde Hz. Musa'nın beyaz el mucizesine ulaşan ve pek çok kerameti apaçık görülür iken Allah'ın hikmeti ile, "Allah'ın takdiri geldiğinde göz kör olur," ifadesinin anlamına uygun olarak o makbul âlim İstanbul kadısı iken körlük hastalığına yakalandı, hakikatleri gören iki gözü kör oldu. Dokuz sene yine aynı durum üzerine ibadet etmeye ve eser üretmeye çalışırken Allah'ın rahmetine kavuştu.

Mesnevi:

A'lem-i 'âlimân-ı hıttâ-i Rûm
 Efzâl-i zümre-i kibâr u kûrûm
 Şâliş-i Sa'd u fâzıl-ı Cürcânî
 Hâriş-i tohum-ı mezra'a-i 'irfân
 Nâmı Taşköpri-zâde Ahmed idi
 Cem'-i erbâb-ı fazla müfred idi
 Fazlile gün gibi olup meşhûr
 Virmiş idi cihana revnağ u nûr
 Tolunup zîr-i hâke itdi nüzûl
 Eyledi rahmet-i hudâya vuşûl
 Eyleyüp bir nice kütüb taşnîf
 İtdi bünyân-ı fazlını terşîf
 Cümlesin dehre yâdigâr itdi
 Fazlını halka âşikâr itdi
 Her biri oldu bir dür-i nâ-yâb
 Rağbet itdi aña ülû'l-elbâb
 Şekkerallâhu sa'yehu ebedâ

¹⁰ Onların ilimlerinden faydalanan.

Ğafere'r-rabbu zenbehu ve 'afā¹¹

Adı geçen faziletli âlimin, tüm ilim dallarında büyük, kaynak kitapları ve tartışmalara konu olan derin, incelikli meselelerde çok sayıdaki kitapçıkları âlimler ve öğrenciler arasında meşhurdur. Bunlar her mecliste elden ele dolaşıp fazilet sahiplerince konuşulmaktadır. Bütün bu eserlerin önünde, hakkında söz söylenen üslubu içeren kıymeti büyük, faydalı ve güzel bir kitap yazıp adını *Miftâhu's-sâade ve Misbâhu's-siyâde* (Mutluluğun Anahtarı ve Efendiliğin Meşalesi) koydu. Kitap halk arasında *Mevzûatu'l-ulûm* (İlimlerin Konusu) olarak tanınıp bilinmektedir.

Gerçekten de yararlı bir kitaptır. Yararlarını sayıp dökmek için ayrı bir eser yazılsa uygun olur. Ne kadar çok övülürse övülsün yakışır. Öncelikle kitabın giriş bölümünde ilim, ilim öğrenme ve öğretmenin erdemleri üzerine tartışılıp konuşulmuş. Bunların her biri Kur'an ayetleri, peygamberin hadisleri ve sâlih kişilerin hikâyeleri ve eserleriyle kanıtlanıp gösterilmiştir. Sonra müderrislerin, kadıların yöntemleri ve vaiz, müzzekkir¹² ve şeyhlerin görevleri hakkında büyük imamların sözleri ve ulu şeyhlerin araştırmaları aktarılmıştır. Ardından (yazar), üç yüzden fazla yüce ilimlerin ve değerli bilim dallarının adlarını anıp açıklamış ve her birinin konusu, faydalarını derinlemesine araştırmış, ilke ve amaçlarını belirlemede titizlik göstermiştir. Bu vesileyle (yazar) pek çok faydayı ve hakikati, ince anlam çeşitlerini, zarif hikâyeleri ve kıymetli bilgileri derlemiştir. (Böylece) Parlak incileri ve zarif pırıltılı mücevherleri bir araya getirmiş ve ömrünün paha biçilmez mücevherlerinden bir miktarını burada (bu kitap için) harcamıştır. O bilim dallarında yazılan yüce kitapları anıp saymış ve her birinin yazarının ismini, hayatını ve kişisel özelliklerini ayrıntılarıyla ifade etmiştir. (Sonuçta) yüce, faydalı bir derleme ve zarif kapsamlı bir kitap ol(uş)muştur. (Bu kitap) Sanki çeşitli mücevherleri içeren uçsuz bucaksız bir denizdir. Herkes bu denizden inci ve mücevherleri toplamak için can atıp hayranlıkla ona bakmaktadır.

Қıт'а li-müellelifihi:

Yokdur böyle bir kitâb-ı nefîs

Ola insâna ħalvetinde celîs

Aña besdür muşâhib ü yârân

Kime kim ola bu kitâb enîs¹³

Allah rahmet etsin, o değerli kişinin ölümünden sonra, adı geçen kitap halk arasında o derece yayılıp ün kazandı. (Öyle ki) kısa zamanda âlimler onu elde etmek için büyük istek gösterdiler. Çoğaltmak için çabalayıp zorluklara katlandılar. Kitabın değeri ve fiyatı arttı. Dünyanın her tarafındaki âlimler kitap ve yazarın fazileti hakkında görüş birliğine vardılar. Ancak Arapçayı kavramaya sağlam akıl ve keskin zeka sahiplerinin hepsi de güç yetiremez. Belki sıradan

¹¹ Anadolu ülkesi âlimlerinin en bilgisi, Seçkinler ve soylular topluluğun en faziletlisi/ Sad ve Cürcânî'den sonra gelen üçüncü, Cürcânî'den daha üstün/ İrfan tarlasının tohumlarını eken/ Adı Taşköprüzâde Ahmet idi., Erdem sahipleri için eşsizdi./ Üstünlükte güneş gibi meşhur olup, Dünyaya parlaklık ve ışık vermiş idi./ Batıp toprağın altına indi, Allah'ın rahmetine kavuştu./ Birçok kitap yazıp fazilet temelini sağlamlaştırdı./ Hepsini dünyaya emanet etti, (böylece) Üstünlüğünü halka gösterdi./ Eserlerin her birisi eşsiz bir inci oldu., Akıl sahipleri rağbet etti. /Allah onun çabasını sonsuza dek mükafatlandırsın. Allah günahını affetti ve onu bağışladı.

¹² Özellikle hicri VI. yy.dan sonra vaiz sūfleri adlandırmak için kullanılmıştır (Başer 2015 s. 74).

¹³ Yazarın Kıtası: Böyle kıymetli bir kitap yoktur, yalnızlığında insana dost olur. (bu kitap) kime dost olursa ona arkadaş olarak yeter.

insanlardan olup o dile alışkın olmayan kimse onu anlamakta aciz ve yetersiz kalır. Arapçadan anlam çıkaran kişiler de oldukça azdır. Bu nedenle bazı kalbi saf, sadık dostlar bu fakire gelip: “Arapça güzel bir üslupla yazılmış metni Türkçeye çevirseniz, herkes onu elde etmeye ve çoğaltmaya istekli olur. Bu nedenle faydası yaygınlaşıp daha yararlı olmaz mı? Belki bu hizmet merhuma da yarar sağlar ve dua ve rahmet sebebi olur.” diyerek rica ve teşvik ile pek çok nüshanın yazılmasındaki gayreti de teşvik ettiler. Bu fakir de: “Benim gibi ömrünü boş ve faydasız işlerle geçirmiş, sermayesiz iflas etmiş biri, bu derece önemli bir işe girişmeye ve böyle zor bir işe soyunmaya güç yetmez.” deyip kaçınarak cevap verdiğimde cevabım kabul olmadı. “Merhum babanın malvarlığından pay almadınsa, ilim mirasından elbette, sadece sen pay alırsın. Özellikle hocan da baban olunca, ilahi bereketin kaynağı olan değerli kişiliklerinden bereket ve yardım dilemek ile liyakat kazanmış olmalısın. Bunların dışında zamanın seçkin âlimlerinin çoğundan, özellikle her alanda üstat, en doğru yolların kılavuzu, şeyhülislam, büyük âlimlerin önderi merhum, Ebussuûd hazretlerinin- Çok rahmetli ve kullarını çok seven rabbimiz, Cennet’te ona daimi gölgeler altında ikramda bulunsun.- hizmetinde pek çok yıl uyku ve rahatı terk edip erdem ve ilimler ile zaman geçirerek çeşitli olgunlukları ve üstünlükleri kazanmışsınız. Şimdi bu hizmetin üstesinden ancak sen gelebilirsin ve bu işi sen yapabilirsin.” deyince bu fakire de sözlerini reddetmek ve izin kapısını kapatmak uygun gelmedi. Yüce Allah’a güvenerek çeviri hizmetine başlayıp onunla uğraştım. İlk olarak Halep’te, ikinci olarak kadı iken 1006 yılında (çeviriye) başladım. Ama orada işlerin birikmesi ve bazı resmî işlerle ve padişaha ait hizmetlerle uğraşma çeviriyi, engelleyip beni oyalayınca (iş) bu zamana kadar ertelendi. Allaha hamt olsun, şimdi bitirme aşamasına gelip güzelce sonlanmıştı. Yüce Allah’ın yardımı ile. Gerçekten çok kapsamlı bir kitap ve yararlı bir eser olmuştur. (Öyle ki) bu dönem ve çağlarda böylesine kabul edilen bir kitap akıl ve anlayış sahiplerince görülmemiştir. Aslında bu kitap çevrilen kitaba şerh konumunda olup anlamı bilinmeyen birçok Arapça kelimenin anlamı söylenip açıklanmış ve bazı güç anlaşılan yerler, bölümler açıklanarak çözülmüştür. Böylece derinlemesine incelenerek (kitap) kusursuz bir hâle getirilmiştir. Bunlardan başka, konu ile ilgili pek çok faydalı ekler ve kazançlı ilim sofraları anılıp genişçe açıklanmıştır. Bazı bilgiler gevşek hafızamızdan doğmuş, bazıları da defter ve kitap denizinin derinliklerinden derlenip toplanarak, yerinde anılıp açıklanmıştır. Hafızamıza doğanlara, tezyil (ekleme) kelimesi işaret, defter ve kitaplardan toplananlara intiha (son) ifadesi simge olmuştur. Altının ne kadar saf olsa da şehirlerde ve memleketlerde kabul görmeyeceği ve üstünde sultanın mührü olmayan, isimsiz altının itibar pazarında tartılıp sürüm bulmayacağı anlayış ve kavrayış, akıl ve irfan sahiplerine gizli değildir. Onun, bu söz kalıplarına dökülüp önceden işlenmiş anlamın saf altını olan sultanın adı ile damgalanması yerinde ve gereklidir. Yani yüce padişahımız hazretleri ve en cömert, ulu hakanımız; emniyet ve güvenin kaynağı, Osmanogulları ailesinin övüncü, hak ve adalet sofralarını yayan, temeli sağlam şeriat (çadırının) düğümlerini kuvvetlendirendir. Âlimleri yetiştiren, iyileri seven, şerefli iki harem (Mekke ve Medine)’e hizmeti ile övünen, iki âlemin (cin ve insan) peygamberinin dinini diriltmekle gururlanan, sultan oğlu sultan, sultan Ahmet Han oğlu Sultan Mehmet Han. Yüce Allah onun parlak hükümdarlık günlerini ebedileştirsin; ihtişamlı devlet yıllarını, zamanın sonuna ve gece ile gündüzün birbirinden ayrılmasına kadar kalıcı kılsın.

Mesnevî li-mü’ellifihi:

Şâh-ı a‘zam mu‘în-i millet ü dîn

Nâşır-ı şer‘ u ma‘delet-âyîn

Nām-ı Aḥmet semiy-i faḥr-ı cihān
 Behcet-efzā-yı milket-i ‘Oṣmān
 Bāb-ı ‘ālisi kıble-i āmāl
 Oldı ḥalkқа muṭāf Ka‘be-miṣāl
 Ravza-i bār-gāhı bağ-ı İrem
 Būsitān-ı serāyı kerm-i kerem
 Kullıḡuna ḳabūl iderse eger
 Cümle ṣāhān anuñla faḥr eyler
 Bendesinüñ birin idüp irsāl
 Anı Mısr’a ‘azīz ider derḥāl
 Birine daḡı idüp iḥsānı
 Nāmı anuñ olur Kırım ḡanı
 ‘Adle kim pādīṣeh ide niyyet
 Lācerem devleti bulur kuvvet
 Şāhımız şimdi ‘adl u dād ile
 ‘Aql u tedbirde sedād ile
 Luṭf-ı ḥaḳḳ-ı devletde itdi zuhūr
 Memleket oldı cümleten ma‘mūr
 Böyle ṣāhı ḡudā ide bākī
 Ola her demde ḡāfız u vākī¹⁴

Kesin istek ve samimi umudumuz, bu ham taslak ve düzensiz kelimelerin, zamanın padişahı tarafından beğenilip cihanın sultanı tarafından kabul edilerek insanlar arasında da yaygınlık, değer, ilgi ve şöhret kazanmasıdır. Öğrenciler, akılda kalan ilim ve irfanın faydalı bilgileriyle kitabın yararlarını anlasınlar onu düşünerek anlayarak okumayı istesinler, kitabın yazılmasına ve yayılmasına çaba göstereyinler. Eğer yanılma, hata, kusur ve dikkatsizlik sebebiyle -her biri insana doğası gereği lazımdır. “İnsanların ilki ilk unuttur.”, atasözünün anlamı bu kavramı ifade eder.- içinde bazı eksikliklere ve anlayış eksikliğinden kaynaklı yanlışlara rastlanılırsa, “Müminin işini iyiye yormak gerek.”, ifadesinin anlamına göre, düzeltilebilenleri düzeltip bulunan noksanlıkları affetme örtüsü ile örtüp, benden kaynaklanan hata ve suçları hoşgörü ve göz yumma kalemi ile bağışlasınlar. Bu zayıf kulu hayırlı dua ile ansınlar ve ölümünden sonra, kitabı okurken ruhunu Fatiha süresini okumakla sevindirsınlar.

¹⁴ Yazarın Mesnevisi: Yüce padişah, din ve milletin yardımcısı, şeriat ve adalet esaslarını destekleyen/ Adı Ahmet’tir, İki cihanın övüncü peygamber ile adaş, Osmanlı ülkesinin neşesini artıran/ Yönetim kapısı arzuların kiblesidir, (burası) halka Kabe gibi tavaf edilecek yer oldu./ Yüce huzuru İrem bağı gibidir, sarayının bahçesi cömertlik asmasıdır./ O kulluḡuna kabul ederse bütün padişahlar, (bu kölelikle) övünür./ Kölesinin birini Mısır’a gönderince, onu hemen Mısır’a hükümdar yapar./ Bir başkasına da ihsan ederse onun ünvanı Kırım Han’ı olur./ Padişah adaletli davranırsa şüphesiz devleti kuvvetlenir./ Padişahımız şimdi adalet ve hakkaniyetle, akıl ve tedbirde sağlamlık ile/ Allah’ın bağışi devletinde görüldü, ülke baştan aşağı bayındır oldu./ Allah böyle padişahı ebedi kılsın, her an koruyup gözetlesin.

Allah'ım amelimi kabul eyle, günahımı bağışla. Beni sevgilin Muhammet Mustafa (Allah ona rahmet ve selam etsin) sancağı altında peygamberler, sıddıklar, şehitler, salihler, amel eden âlimler ve kâmil mürşitlerle birlikte dirilt. Bize cemalini seyretmekle lezzetlenmeyi nasip eyle. Ey ikram edenlerin en cömerti, âmin, ey âlemlerin Rabbi.

Tercüme edilen asıl kitabın yazarı muhterem babamın -Mülkün sahibi ve tek olan Allah'ın rahmeti üzerine olsun.- bu yüce değerli kitabın başlangıç ve giriş bölümünü etkili ve güzel ifadelerle yazılmış ön söz ile süslediği ve anlamların el değmemiş gelinlerini, hoş, açık anlaşılır, düzgün ifade elbiseleri ile bezeyip güzelleştirdiği bilinsin. Bu kitabı görüp okuyan ilim ve irfan sahibi kişiler, kesin karar ve doğrulukla: “Bunu yazan erdemli yazar Suhbân¹⁵ ve Hassan¹⁶’ın sözlerini ortadan kaldırdı.” diyecekler ve öncekiler sonrakilere ne çok şey bıraktı, ifadesinin anlamına göre bunu kesinlikle doğrulayacaklardır. Öyle olunca o değerli ön sözün de bu zayıf çeviriye ön söz olması düşünülmüştür. Ama onda olan açık, anlaşılır sözler ve güzel, etkili cümleler Türk diline aktarılıp değiştirildiğinde o derece ferahlık verici, beğenilir ve gönül çekici olmayacağı kesindir. Tamamen de çeviriyi terk edip ona önem vermemek yerinde olmayıp konuya ve sağduyuya uygun olmadığı için, akıl ve anlayış sahibi dostlar ve yakın arkadaşlar ile şuna karar verildi. Öncelikle üzüntülü ilham dolu gönlün sandığında gizlenmiş ve birikmiş olan düzensiz, dağınık, saçma sözler satır dizilerine ve ipliğine dizilerek kırık dökük bir ön söz yazıp ayıp ve kusurumuz ortaya çıkarıldı. Sonra tercüme olunan asıl ön söz- paha biçilmez parlak bir incidir ve düzenlidir.- elden geldiğince, eksikliklerine rağmen, çevrilip o da kitabın girişine bereket olsun diye, yazılıp kaydedildi. Böylelikle o uğurlu ve altın kanatlı Hüma kuşunun bu kitaba şeref verip sevinçleri artırması için yazı tuzağı ile bağlanıp avlanması uygun görüldü. Bu, kitabın tercümesine başlama girişimidir. Doğruya ulaştıran Allah’tır, dönüş ve varış yalnız onadır.

¹⁵ Genellikle Sübhan Vâilî olarak bilinen, Arap tarihinde belîğ hatip olarak ünlenmiş bir kişidir.

¹⁶ Hz. Muhammet’in şairi olan Hassân b. Sâbit. Güzel ve etkili söz söyleme yeteneği ile meşhurdur.